

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ

«БМИни химоя учун ДАКга
тавсия қиламан» факультет
декани _____
доц., Т.Шарипов
«__» _____ 2018 йил

«Касбтаълими» кафедраси
5111017-касб таълими: иқтисодиёт таълим йўналиши бўйича

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Мавзу: “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитиш
методикаси (КХКлари мисолида)

Бажарди: КТИ – 114 гуруҳ талабаси

Маматқулова Г.Ф.

Илмий раҳбар: «Касб таълими»
кафедраси и.ф.д., профессор

Мухаммедов М.М.

Малакавий иш муҳокама қилинди
ва химояга рухсат берилди:
кафедра мудири, п.ф.н., доцент
_____ О.Ж.Суюнов
«__» _____ 2018 йил

Самарқанд – 2018

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3-5
I – БОБ . “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусининг касб ҳунар коллежларида ўқитиш методикасини ташкил этишнинг илғор усуллари.....	6-26
1.1.“Ялпи миллий маҳсулот” тушунчасининг моҳияти ва мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётидаги аҳамияти.....	6-16
1.2. Ўқитиш методикаси ва уни ташкил этишга қўйиладиган талаблар, иқтисодий фанларни ўқитишнинг ўзига хос жиҳатлари.....	17-26
II - Боб. Самарқанд иқтисодиёт коллежида “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитиш амалиётининг таҳлили	27-39
2.1. Самарқанд иқтисодиёт касб-ҳунар коллежида ўқитишни ташкил этиш тамойиллари ва шакллари.....	27-34
2.2. Замонавий педагогик технологиялар ва усуллардан фойдаланиш методикасининг таҳлили.....	35-39
III-Боб. Замонавий педагогик технологияларни қўллаш асосида таълим самарадорлигини оширишнинг методик жиҳатлари.....	40-62
3.1. Самарқанд иқтисодиёт коллежида педагогик технологияларни жорий этиш методикаси.....	40-46
3.2. Коллежда “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитишда янги педагогик технологиялар усулидан фойдаланиш бўйича тавсиялар.....	47-55
3.3 Самарқанд иқтисодиёт касб-ҳунар коллежида техника ва ёнғин хавфсизлиги.....	56-62
Хулоса.....	63-64
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	65-68
Иловалар.....	69-70

Кириш

Мавзунинг долзарблиги: Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни ҳамда “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришни бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар Стратегияси дастурида ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизимида таркибий ўзгаришларни амалга ошириш масалаларга алоҳида эътибор қаратилган.. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришни бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар Стратегиясида кўрсатиб ўтилганидек-«Таълим ва фан соҳасини ривожлантириш, узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш йўлини давом эттириш, сифатли таълим хизматларига имкониятларни ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мувофиқ юқори малакали кадрларни тайёрлаш;»¹ да ва бу вазифаларни амалга оширишда мавжуд таълим ва кадрларни тайёрлаш тизимларини тубдан ўзгартириш замонавий илмий фикрлар ютуқлари ва ижтимоий тажрибаларга, таълим жараёнини ҳамма босқичларида, узлуксиз таълим тизими таълим муассасаларининг ҳамма шакли ва турларида илғор методик таълимлар муҳим ўрин тутди.

Модернизациялашаётган таълим тизимимизда педагогиканинг долзарб вазифаларини фан, техника, илғор технологиялар ютуқларидан фойдаланиш асосида шахсни тарбиялаш, ўқитиш ва ривожлантириш мақсадлари, мазмуни, методлари, воситалари ва ташкилий шакллари илмий таъминлаш ташкил этади.

“Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўрганиш ва амалий машгулотларни бажаришдан мақсад ҳам ушбу муҳим соҳада назарий билимларни эгаллаш ва мустахкамлашдан иборатдир. Талабаларнинг ялпи миллий маҳсулот ҳақида фикрлаш қобилиятларини ривожлантириш мақсадида маърузаларда муаммоли вазият, топширик ва масалалар бериш яъни “Интерфаол усуллар”

¹ 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришни бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар Стратегияси дастури материалларидан \, Тошкент, 2016 йил, 14 б.

дан фойдаланиб ўқитишнинг янги педагогик технологиясини жорий этиш эътиборга олинган.

Мазкур муаммоларни ҳал этиш учун касб – ҳунар таълими тизимида илмий изланишлар олиб бориш, замон талабига мос бўлган юқори малакали мутахассислар тайёрлашга имкон берадиган ўқитиш методикаси ва таълим технологияларини ишлаб чиқиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан биридир. Бундай зарурият бизга битирув малакавий ишимиз мавзусини “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитиш методикаси деб номлашимизга асос бўлди.

БМИ нинг мақсади. Касб – ҳунар коллежларида педагог иқтисодчи йўналиши бўйича кичик мутахассислар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш мақсадида “Иқтисодиёт назарияси” фанини ўқитишда ноанъанавий таълим методларини қўллаш ва “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитиш методикаси учун зарур тавсияларни ишлаб чиқишдан иборат.

Бу мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифаларни белгилаб олдик:

1. Касб–ҳунар коллежларида ўқитиш услубиятини ташкил этиш ва уни ўзига хос хусусиятларини таҳлил қилиш;
2. “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитиш методикасини назарий тавсифини ўрганиш .
3. Касб-ҳунар коллежларида ўқитишни ташкил этишни асосий шакллари кўрсатиб бериш.
4. Таълим бериш технологияларини таҳлил қилиш
5. “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитиш методикаси мавзусини ўқитиш методикасини ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти: Битирув олди малакавий амалиёт ўталадиган Самарқанд иқтисодиёт касб-ҳунар коллежининг таълим жараёни .

Тадқиқотнинг предмети. “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитиш методикасини назарий, методологик масалалари ҳисобланади.

Тадқиқотнинг назарий ва методологик асоси. Ўзбекистон Республикаси “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” ва “Таълим тўғрисида”ги” қонуни, 2017-

2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришни бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар Стратегияси, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш..М.Мирзиёев асарлари тадқиқотнинг назарий ва методологик асоси сифатида танланди. Аниқ вазифаларни ҳал қилишда иқтисодий ва педагогик технологияларни ёритиб берган педагогик адабиётлардан фойдаланилади.

Битирув малакавий ишнинг амалий аҳамияти: Битирув малакавий ишнинг амалий аҳамияти шундан иборатки, “Иқтисодиёт назарияси” фани педагог иқтисодчилар учун асосий фанлардан бири ҳисобланади. КХКларда иқтисодий йўналишдаги фан ўқитувчиларига, маърузачиларга, талабаларга амалий ёрдам беради деган умиддамиз.

БМИни бажариш даврида ўқув методик, илмий техникавий қўлланмалардан, маълумотнома ва меъёрий хужжатлардан давлат стандартларидан, ўқув-методик мажмуа курсатмаларидан БМИни бажариш “Низом”и талаблари асосида бажариш назарда тутилди.

Битирув малакавий ишнинг таркибий тузилиши: битирув малакавий иш кириш, учта боб, еттита параграф, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан ташкил топган.

I – БОБ . “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусининг касб ҳунар коллежларида ўқитиш методикасини ташкил этишнинг илғор усуллари

1.1. “Ялпи миллий маҳсулот” тушунчасининг моҳияти ва мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётидаги аҳамияти

Жамият аъзоларининг эҳтиёжлари мунтазам равишда янгилашиб, миқдоран кўпайиб ва сифат жиҳатидан такомиллашиб боради. Эҳтиёжларнинг узлуксиз ўзгариб туриши ҳар қандай жамиятга хосдир. Шунинг учун ҳам жамиятда қандай иқтисодий тизим ҳукмронлик қилишидан қатъий назар, аҳоли эҳтиёжларини қондиришга қаратилган ишлаб чиқариш жараёни тўхтовсиз янгилашиб, такроран амалга ошиб туради. Жамият миқёсидаги ишлаб чиқаришни бир зумга ҳам тўхтатиб бўлмайди ва унинг иложи ҳам йўқ. Чунки ишлаб чиқариш, айирбошлаш, тақсимлаш ва истеъмол жараёнлари бир-бирлари билан ўзаро боғланиб кетган. Биргина ишлаб чиқариш жараёнининг узилиши ялпи маҳсулот ҳажмининг кескин камайиб кетишига ҳамда жамият аъзолари эҳтиёжларининг қондирилмай қолишига олиб келади. Шу сабабли мамлакат аҳолисинининг эҳтиёжларини мунтазам равишда қондирилишида ижтимоий такрор ишлаб чиқариш муҳим рол ўйнайди. Ижтимоий такрор ишлаб чиқариш деб жамият миқёсидаги ишлаб чиқариш жараёнларининг мунтазам равишда янгилашиб ва такроран амалга оширилиб турилишига айтилади.

Ижтимоий такрор ишлаб чиқариш икки кўринишда амалга оширилади: оддий такрор ишлаб чиқариш ва кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш.

<p>Оддий такрор ишлаб чиқариш – бу ишлаб чиқариш ҳажми ўзгармаган ҳолда такрорланишини ифодалайди.</p>

Одатда бундай ишлаб чиқариш кўпроқ анъанавий иқтисодиёт тизимида мос келади. Оддий такрор ишлаб чиқариш ўз ички эҳтиёжларини қондиришга йўналтирилган ишлаб чиқариш ҳисобланади. У айирбошлаш учун мўлжалланмаган.

Кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш – бу ишлаб чиқариш ҳажми мунтазам равишда ошириб боришга асосланган ҳолдаги такрорланишни ифодалайди.

Бу турдаги ишлаб чиқариш барча ривожланган мамлакатлар иқтисодиётининг асосини ташкил этади ва у айирбошлаш учун мўлжалланган.

Ижтимоий такрор ишлаб чиқариш натижасида мамлакат миқёсида миллий маҳсулот яратилади. Миллий маҳсулот барча моддий ва номоддий неъматлар ҳамда хизматларни ўз ичига олади.

Макро ва микроиқтисодий тизимнинг яхлитлиги.

Макроиқтисодиёт – бу мамлакат миқёсида моддий ишлаб чиқариш ва номоддий соҳаларни бир бутун қилиб бирлаштирган миллий ва жаҳон ҳўжалиги даражасидаги иқтисодиётдир.

Макроиқтисодиёт ўз ичига иқтисодиётнинг моддий ва номоддий ишлаб чиқариш ҳамда хизмат кўрсатиш соҳаларини олади.

Миллий иқтисодиётнинг асосий функционал аҳамияти мамлакат аҳолисининг доимий равишда ўсиб боровчи ижтимоий-иқтисодий эҳтиёжларини қондиришда намоён бўлади. Миллий иқтисодиётнинг асосий муаммоси макроиқтисодий таҳлил ёрдамида аниқланади. Бунда макроиқтисодий жараёнларнинг субъектлари бўлиб алоҳида ҳўжалик юритувчи субъектлар (ишчи, тадбиркор, бошқарувчи ва бошқалар) эмас, балки уларнинг нисбатан кенгроқ тоифалари – аҳоли, меҳнат ресурслари, банд бўлган ишчи кучи, ишсизлар ва бошқалар билан ҳисобланади.

Макроиқтисодий таҳлилнинг мақсади – такрор ишлаб чиқариш жараёнини объектив равишда акс эттирувчи кўрсаткичлардан фойдаланиш асосида мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланишида вужудга келган ҳолатларни баҳолашдан иборат.

Микроиқтисодий кўрсаткичлар ёрдамида корхоналар фаолиятига баҳо берилиб, улар фаолиятининг ривожланиш тамойиллари аниқланса, макроиқтисодий кўрсаткичлар орқали бутун иқтисодиётнинг ҳолати, унинг ўсиши ёки пасайиши таҳлил қилиниб, хулоса чиқарилади. Улар ёрдамида давлат ўз иқтисодий ҳолатини ва келажакдаги истиқболини белгилайди. Бу тизимга кирувчи турли хил кўрсаткичлар, биринчидан, бизга маълум вақт оралиғидаги ишлаб чиқариш ҳажмини ҳисоблаш ва миллий иқтисодиётнинг фаолият юритишига бевосита таъсир қилувчи омилларни аниқлаш имконини беради. Иккинчидан, макроиқтисодий кўрсаткичлар тизими миллий маҳсулот ҳаракатининг барча босқичларини, яъни ишлаб чиқариш, айирбошлаш, тақсимлаш, қайта тақсимлаш ва натижада фойдаланиш босқичларини кўргазмали шаклда акс эттириш имконини беради. Ниҳоят, учинчидан, мазкур кўрсаткичлар тизими мавжуд ресурслар ва улардан фойдаланишнинг мос келиши кузатилганда, мамлакатдаги умумий иқтисодий мувозанатлик ҳолатини акс эттиради.

Миллий иқтисодиёт - бу барча тармоқлар ва соҳаларни, микро-ва макродаражадаги иқтисодиётларни, функционал иқтисодиётни, кўплаб инфратузилмаларни ўз ичига олган яхлит иқтисодиётдир.

Миллий хўжаликнинг таркиб топган тузилиши ижтимоий меҳнат тақсимоли ривожининг натижасидир.

Миллий иқтисодиётни жаҳон ҳамжамиятидаги бошқа мамлакатлардан ажратиб турувчи тарихий, табиий-географик, сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий хусусиятларга эга бўлади.

Миллий иқтисодиёт таркибий тузилмасининг шаклланишига қуйидаги омиллар таъсир кўрсатади:

- мавжуд бозор конъюнктураси;
- бозорлар сиғими ва монополлашув даражаси;
- мамлакатнинг халқаро меҳнат тақсимолидаги иштироки;

- ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланиш даражаси;
- фан-техника тараққиётининг миқёслари, тавсифи ва ривожланиш суръатлари;
- ишлаб чиқариш ресурсларининг сифати;
- худудларнинг ер майдонлари ва инфратузилма объектлари билан таъминланганлиги;
- экология ҳолати.

Миллий иқтисодиётда ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш ҳажми ва уларнинг ўсиши бир қатор кўрсаткичлар тизими орқали микро- ва макроиқтисодий даражада аниқланиб, таҳлил қилинади.

Миллий иқтисодиётда яратилган ЯИМнинг ҳажмини аниқлаш, таркиби ва ҳаракат шаклларини ўрганиш доимий равишда иқтисодиёт назарияси фани учун асосий макроиқтисодий муаммолардан бири бўлиб ҳисобланади.

Бутун миллий иқтисодиёт ҳолатини тавсифловчи муҳим макроиқтисодий кўрсаткичлар мавжуд бўлиб, буларга қуйидагилар киради: ялпи миллий маҳсулот (ЯММ), ялпи ички маҳсулот (ЯИМ), соф миллий маҳсулот (СММ), миллий даромад (МД), ишчи кучи бандлиги, ишсизлик, инфляция ва бошқалар.

Бу кўрсаткичлар моддий ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳаларининг умумий ва пировард натижаларини қамраб олади.

Ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) - бу маълум вақт давомида, масалан, бир йилда яратилган ва бевосита истеъмолчиларга бориб етадиган барча тайёр маҳсулот ва кўрсатилган хизматларнинг бозор нархидаги қийматидир.

У моддий неъматлар ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳалари йиллик фаолиятининг умумий самараси бўлиб ҳисобланади.

Ялпи миллий маҳсулот (ЯММ) билан ялпи ички маҳсулотнинг фарқи шундаки, ялпи миллий маҳсулотга ҳар бир мамлакат ичидаги ва бошқа турли

мамлакатлардаги корхоналарида ва қўшма корхоналарида вужудга келтирилган маҳсулотлар (шу мамлакат ҳиссасига тўғри келадиган қисми) ҳисобга олинади, яъни ЯММ кўрсаткичига соф экспорт киради (1-чизма).

1-чизма

Демак, 1-чизмадан кўринадики, мамлакат ЯММ ($M_2 + M_3$) 13 трлн. сўмни, ЯИМ эса ($M_2 + M_1$) 12 трлн. сўмни ташкил этади.

ЯММ ва ЯИМ ўртасидаги фарқ у қадар аҳамиятли эмас. Бу фарқ ривожланган мамлакатларда ЯИМнинг $\pm 1\%$ ни ташкил этади. БМТ статистика хизмати асосий кўрсаткич сифатида ЯИМдан фойдаланишни тавсия этилган.

Қўшилган қиймат – бу корхона томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулот қийматидан мол етказиб берувчилардан сотиб олинган ва истеъмол қилинган хом-ашё ва материаллар, ёнилғи, мойлаш материаллари, энергия ва бошқа инвентарлар қиймати чиқариб ташлангандан кейин қолган қисмининг бозор қийматидир.

Бошқача қилиб айтганда, қўшилган қиймат – бу корхона ялпи маҳсулотидан ёки ишлаб чиқарган маҳсулотининг бозор нархидан (амортизация ажратмасидан ташқари) жорий моддий харажатлар чиқариб ташланган миқдорига тенг.

Жорий бозор нархларида ҳисобланган миллий маҳсулот **номинал миллий маҳсулот** деб аталади. Ўзгармас, қиёсий нархларда ҳисобланган миллий маҳсулотга эса **реал миллий маҳсулот** деб айтилади.

Ҳар хил йилларда ишлаб чиқарилган ЯИМ қийматини фақат нарх ўзгармаган тақдирда ўзаро таққослаш мумкин бўлади. Бундан ташқари, нарх даражаси бизга иқтисодиётда инфляция (нарх даражасининг ўсиши) ёки дефляция (нарх даражасининг камайиши) ўрин тутганлигини ва унинг миқёси қандайлигини билиш имконини беради.

Нарх индекси жорий йилдаги маълум гуруҳ товарлар ва хизматлар тўплами нархлари суммасини, худди шундай товарлар ва хизматлар миқдорининг базис даврдаги нархлари суммасига таққослаш орқали ҳисобланади, яъни:

Нарх индекси = жорий йилдаги истеъмол товарлари нархи / базис йилдаги истеъмол товарлари нархи

Шартли мисол: 2013 йил ЯИМ қиймати 9837,8 млрд. сўмни ташкил қилган. 2014 йил Республикамиз иқтисодиётида 12189,5 млрд. сўмлик ЯИМ ишлаб чиқарилган. 2014 йилги ЯИМ нарх индекси $12189,5 : 9837,8 = 1,23$ ёки 123,0%га тенг бўлади. Демак, **Реал ЯИМ = Номинал ЯИМ / Нарх индекси**

ЯИМдан жорий йилда ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган асосий капитал қиймати ёки йиллик амортизация суммаси айириб ташланса, **соф миллий маҳсулот (СММ)** кўрсаткичи ҳосил бўлади.

СММдан эгри солиқлар чиқариб ташланса, **миллий даромад (МД)** кўрсаткичи ҳосил бўлади.

Ишлаб чиқарилган миллий даромад – бу янгидан яратилган қийматнинг бутун ҳажми бўлса, фойдаланилган миллий даромад – бу ишлаб чиқарилган миллий даромаддан йўқотишлар (табиий офатлар, маҳсулотларни заҳирада сақлашдаги йўқотишлар ва ҳ.к.) ва ташқи савдо қолдиғи чиқариб ташланган миқдорга тенгдир.

Шахсий даромад кўрсаткичини топиш учун миллий даромаддан уй хўжаликлари қўлига келиб тушмайдиган даромадларнинг юқоридаги учта турини чиқариб ташлашимиз ҳамда жорий меҳнат фаолиятининг натижаси ҳисобланмаган даромадларни унга қўшишимиз зарур.

Шахсий даромаддан солиқлар тўлангандан кейин уй хўжалиқларининг тўлиқ тасарруфида қоладиган даромад шаклланади.

Миллий маҳсулотни ҳисоблашда миллий ҳисоблар тизимидан (МХТ) фойдаланилади. МХТ-мамлакат бўйича яратилаётган маҳсулот (хизмат) ва даромадларни ҳисоблаш услубияти бўлиб, уларнинг ҳосил бўлиши, тузилиши, тақсимланиши ҳамда улардан фойдаланиш жараёнларидаги ҳаракатини ифодалайди. МХТнинг шаклланиши ва ривожланиши икки ярим асрлик тарихга эга.

МХТ БМТ томонидан эълон қилинган «Миллий ҳисоблар ва ёрдамчи жадваллар тизими» номли ҳужжат асосида халқаро статистикада стандарт тизим сифатида 1953 йилдан бошлаб қўлланила бошлади. Ҳозирги даврда дунёнинг 100дан ошиқ мамлакатларида, шу жумладан Ўзбекистонда ҳам мазкур тизим кенг қўлланилади. Ушбу миллий ҳисоблар тизими асосида ЯИМ уч хил усул билан ҳисобланади.

Биринчи усул – бу ЯИМни ҳисоблашга қўшилган қийматлар бўйича ёндошув. Бунда миллий иқтисодиётнинг барча тармоқлари бўйича яратилган қўшилган қийматлар қўшиб чиқилади (ЯИМ тармоқ ва ишлаб чиқаришлар

бўйича). Бу усул билан ҳисобланган ЯИМ алоҳида тармоқларнинг шу маҳсулотни яратишдаги ўрнини ва ҳиссасини аниқлаш имконини беради.

Иккинчи усул – бу ЯИМни ҳисоблашга сарф-ҳаражатлар бўйича ёндошув. Бунда мазкур йилда ишлаб чиқарилган барча маҳсулот (хизмат)лар ҳажмини сотиб олишга қилинган бутун сарфлар қўшиб чиқилади.

Миллий иқтисодиётда ишлаб чиқарилган пировард маҳсулотларни мамлакат ичида хўжаликнинг учта субъекти – уй хўжаликлари, давлат, тадбиркорлар ҳамда ташқаридан чет эллик истеъмолчилар сотиб олиши мумкин.

Уй хўжалиklarининг истеъмол сарфлари. Бу кундалик эҳтиёждаги товарларга, хизматларга, узоқ муддат фойдаланиладиган истеъмол буюмларига ва бошқаларга қилинадиган сарфлардир.

Инвестицион сарфлар тадбиркорлик секторининг асосий капитални ялпи жамғаришга қиладиган сарфларидир. Инвестицион сарфлар асосан учта қисмдан иборат: а) тадбиркорлар томонидан машина, ускуна ва станокларнинг барча хариди; б) барча қурилишлар; в) захираларнинг ўзгариши.

Давлат сарфлари (ДС) – бу маҳсулотларни ва иқтисодий ресурсларни, хусусан ишчи кучини сотиб олишга давлатнинг (бошқарувнинг қуйи ва маҳаллий органлари билан бирга) қилган барча сарфларини ўз ичига олади.

Чет элликларнинг миллий иқтисодиёт товарларига сарфлари худди мамлакат ичидаги истеъмолчилик сарфлари каби миллий ишлаб чиқариш даражасига боғлиқ. Буни ҳисоблаш учун экспорт ва импорт миқдорлари ўртасидаги фарқ аниқланади. Бу фарқ товар ва хизматларнинг соф экспорти ёки оддий қилиб соф экспорт дейилади.

Демак, **ЯИМ = Истеъмол + Ялпи жамғариш + Давлат Сарфлари + Соф экспорт.**

Учинчи усул – бу ЯИМни ҳисоблашга даромадлар бўйича ёндошув.

Мазкур йилда ишлаб чиқарилган пировард маҳсулот ҳажмидан олинган барча даромадлар уй хўжаликлари ихтиёрига иш ҳақи, рента тўловлари, фоиз ва фойда шаклида келиб тушади. Шу сабабли бу усулда ЯИМ пировард маҳсулот ҳисобидан олинган ана шу барча даромадларни қўшиб чиқиш орқали аниқланади.

Мамлакатда ЯММнинг яратилиши кўплаб иқтисодий жараёнлар билан амалга ошади. Ялпи миллий маҳсулотни ишлаб чиқариш ҳажмини ошириб боришда уни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш муҳим аҳамият касб этади. Шу сабабли давлат ЯММни тақсимлаш ва уни қайта тақсимлаш вазифасини бажаради. Давлат иқтисодиёт тармоқларида яратиладиган ялпи маҳсулотни учга бўлиб тақсимлайди. Биринчиси, яратилган ялпи миллий маҳсулотни солиқ кўринишда ундириш, иккинчиси тармоқда ишловчи ходимларга иш ҳақи кўринишда ажратиш, учинчиси тармоқда фойда тариқасида қолдириш. Ушбу жараён давлат томонидан бошқарилади. ЯММ қайта тақсимланиши деганда ЯММ яратишдан олинган солиқ кўринишдаги даромадни иқтисодиётнинг турли соҳа ва тармоқларида ЯММ ишлаб чиқаришни фаоллаштириш учун сарфланиш тушунилади. ЯММни қайта тақсимланиши стратегик характерга эга бўлган соҳаларга, жумладан, соғлиқни сақлаш, муҳофаага, шунингдек, аҳолининг кам таъминланган қатламларига сарфланади. Масалан, АҚШ соғлиқни сақлаш тармоғининг ривожланиши учун ЯИМнинг 12-15 фоизини, Россия Федерацияси эса 5 фоизини сарфлайди. Одатда, давлатнинг ЯММни қайта тақсимлаш сиёсатига қараб унинг иқтисодий қудратини, жаҳон ҳамжамиятига кириб бориш имконини ҳамда жаҳон иқтисодиётидаги тутган ўрнини ҳам баҳолаш мумкин. Чунки, ЯММ таркибида солиқ юки қанчалик кам бўлса, ходимларнинг иш ҳақи ва корхонанинг фойдаси эса қанча юқори бўлса ижобий хулоса чиқариш мумкин. Шунингдек, ЯММни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш сиёсати давлатнинг иқтисодиётни бошқариши, ёки, умуман, бошқаришда иштирок этмаслиги билан боғлиқ муаммоларни ечишда ҳам муҳим рол ўйнайди.

Ҳар бир мамлакат олдидаги энг муҳим вазифа ЯИМ ҳажмини ошириб боришдир. Бу борада мамлакатнинг табиий географик ўрни, табиий ва меҳнат ресурслари, уларнинг таркиби, табиий иқлим шароити муҳим рол ўйнайди. Шунингдек, мамлакатда олиб бориладиган макроиқтисодий сиёсат ҳам муҳим аҳамият касб этади. Иқтисодий тараққиёт ўз-ўзидан содир бўлмайди. Бу мамлакатда тўғри белгиланган иқтисодий тараққиёт стратегиясига боғлиқ. Бунинг учун миллий иқтисодиёт тармоқларида ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ҳажми ва банд аҳоли ўртасида мувозанат бўлиши талаб этилади. Шу сабабли ЯИМ ҳажмини кўпайтиришга таъсир этадиган омилларни ўрганиш муҳим вазифа ҳисобланади. Ушбу омиллар ичида энг муҳими бандлик ҳисобланади. ЯИМ ҳажмининг кўпайиши мамлакатнинг иқтисодий ўсишини белгилайди. Шунинг учун ЯИМ ҳажмининг кўпайишига таъсир этадиган омилларни таҳлил қилиш муҳим аҳамият касб этади. Бандлик ва ЯИМ ўсиши ўртасида тўғри ва, бир вақтнинг ўзида, тескари боғланиш мавжуд. Агарда бирон-бир мамлакатда аҳоли бандлиги ва ЯИМ ўсиш ўртасида тўғри боғланиш таъминласа, ўша мамлакатда иқтисодий тараққиёт бўлади. Акс ҳолда мавжуд иқтисодий тараққиёт ҳам таназзулга учраб, ижтимоий муаммоларни келтириб чиқаради.

Меҳнат унумдорлиги ҳам мамлакат ЯИМ ҳажмининг кўпайишида муҳим рол ўйнайди. Меҳнат унумдорлиги ЯИМга тўғри пропорционал бўлиб, унинг ошиб бориши ЯИМ ҳажмини ҳам ошириб боради. Аммо, меҳнат унумдорлиги ҳамма вақт ҳам иқтисодий ўсишни таъминланишида ижобий самара бермайди. Чунки, меҳнат унумдорлиги ва бандлик ўртасида ҳам турли боғланиш мавжуд. Уларнинг фақатгина тўғри мутаносиблиги ЯИМ ҳажмининг кўпайишига таъсир этади. Акс ҳолда эса иқтисодиёт тармоқларида банд аҳоли сони қисқариб, ишсизлик муаммосини келтириб чиқаради.

ЯИМ ҳажмининг ошишига таъсир этадиган навбатдаги омил инвестиция ҳисобланади. Макроиқтисодий барқарорликнинг таъминланишида инвестициянинг алоҳида ўрни бор. Инвестиция қўшимча иш ўринларини яратиш, меҳнат унумдорлигини ошириш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш имконини беради. Шунинг учун ҳам мамлакат иқтисодий

сиёсатида инвестицион муҳитни яратиш, уни яхшилашга алоҳида эътибор қаратилади. Қўшни давлатлардаги сиёсий барқарорлик ҳам қайсидир жиҳатдан мамлакат ҳудудига инвестиция киритилиши учун салбий таъсир этиши мумкин. Умуман олганда, ушбу омиллардан тўғри фойдаланилса, ЯИМ ҳажмини ошириш имкони пайдо бўлади.

1.2.Ўқитиш методикаси ва уни ташкил этишга қўйиладиган талаблар, иқтисодий фанларни ўқитишнинг ўзига хос жиҳатлари

Жамиятимиз модернизациялашаётган ҳозирги даврда фан-техника тараққиётининг ривожланиши ахборот оқимини кескин кўпайишига олиб келади. Кузатишларимиз ахборотни қабул қилиш, ўзлаштириш, таҳлил қилиш, баҳолаш, улар асосида хулоса чиқариш учун вақт ниҳоятда чекланганлигини кўрсатмоқда. Ахборот олинадиган манбалар турли-туман ва хилма-хил. Тараққиёт туфайли улар янада такомиллашиб, янги-янги турлари вужудга келмоқда. Инсон туғилганидан бошлаб, то умрининг охиригача ахборот қабул қилади ва олинган ахборотга ўз муносабатини билдиради. Инсон томонидан қабул қилинган ахборотлар тайёр ёки янги шакллантириладиган билимлардан иборат бўлади.

Биринчи ҳолатда тайёр билимлар ўзлаштирилади. Иккинчи ҳолатда янги билимга эга бўлиш учун интилиш туфайли уларни такомиллаштириш ва бойитиб бориш жараёни амалга оширилади.

Замонавий педагогика-психология фанлари борасида олиб борилган тадқиқотлар инсон томонидан ахборотларни ўзлаштириш жараёнида қуйидаги билим босқичлари иштирок этади деган хулосаларни бермоқда ва мен бунини битирув олди малакавий амалиёт давомида шоҳиди бўлдим, яъни булар қуйидагиларни ўз ичига олар экан :

- Сезги (кўриш, ҳид билиш, ҳис қилиш. Улар инсоннинг кўзи, қулоғи, бурни, тили, териси орқали юз бериб, билишнинг бошланғич воситалари ҳисобланади). Сезиш ҳали маълумотларни ўзлаштириш деган сўз эмас, бунда сезгилар орқали маълумотлар бир неча хусусиятларга кўра яхлит ҳолатга олиб келинади. Бу маълумотларни идрок қилиш, дейилади.
- Идрок (маълумотларни ранглар, белгилар, ҳаракат, кўриш, эшитиш, сезиш, ҳис қилиш орқали яхлит тасаввурга олиб келиш).
- Хотира. У механик образли, қисқа ва узоқ муддатли, ихтиёрий, ихтиёрсиз, тезкор бўлиши мумкин.

- Тафаккур. Инсонни инсон сифатида барча мавжудотлардан алоҳида ажралиб туриши, уни табиатнинг гултожи сифатида эътироф қилиниши ҳам тафаккур билан боғлиқ. У таҳлил қилиш, синтез қилиш, таққослаш, маъхумлаштириш, умумлаштириш, классификациялаш (туркумларга ажратиш), қарор қабул қилиш қабиларни ўз ичига олади.
- Хаёл, ижодкорлик. Янги тимсоллар, янгиликлар яратиш, ихтиролар қилиш қабилардан иборат.

Рақобат кураши, инсоннинг ўз-ўзини сақлаш, ҳимоя қилиш инстинкти янги билимлар учун интилишни ҳаётий заруриятга айлантиради. Ёшларнинг мавжуд билимларни ўзлаштириш, янги билимлар учун интилиши, асосан, таълим жараёнида шакллантирилади.

Педагогика илмига кўра таълим жараёни – таълим берувчи билан таълим олувчи ўртасидаги қўйилган мақсад асосида белгиланган билим, кўникма ва тарбияни таркиб топтиришга йўналтирилган ўзаро мулоқот (таъсир кўрсатиш) жараёнидир.

Таълим мақсади таълим натижаси сифатида ўқувчи эришиши лозим бўлган билим, кўникма, малака, одоб бўлиб, айнан шулар унинг шахсий фазилатларини шакллантиради. Одамлар таълим олиш, янги билимларни ўрганиш жараёнида билишнинг турли воситалари, шакллари, босқичларига мурожаат қилишлари табиий. Бу жараён инсоннинг ёш хусусиятлари, таълим-тарбия мақсадлари, узлуксиз таълим мазмуни ва унинг босқичларига кўра ўзгариб, такомиллашиб боради. Бу эса сўзсиз ўқув жараёнини ташкил этиш, дарс ўтиш методларини танлашда ўзига хос хусусиятларни ҳисобга олишни зарур қилиб қўяди.

Амалиёт давомида мен, академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида ўқиётган ўқувчиларнинг ёши 15-18 ёш арофида эканлигидан келиб чиқиб, улар кўпроқ ўзларидан катта ёшдагиларнинг, хусусан ўқитувчининг маслаҳатига, ёрдамига муҳтож бўладилар деган хулосага келдим.

Олий мактаб талабалари эса балоғатга етган, етук, мустақил хаётга қадам ташлаган ёшлар. Уларнинг дунёқараши академик лицей ва касб-хунар коллежлари талабалари дунёқарашидан анча фарқ қилади. Улар кўпроқ мустақил фаолият юритишга интилишади, академик лицей ва касб-хунар коллежлари талабалари ва олий мактаб талабалари ўртасида кескин тавовут мавжуд деб ҳисоблайман.

Шунинг учун ҳам касб-хунар коллежлари талабалари дунёқарашидан анча фарқ қилади. Улар кўпроқ мустақил фаолият юритишга интилишади.

Мухтасар айтганимизда касб-хунар коллежларида ҳам, олий мактабда ҳам дарс жараёнини ташкил қилишда ўқувчи, талабаларнинг ёшини ҳисобга олиш зарур .

Ёшларга хос қатор хизматлар дарс жараёнини ташкил этиш, дарс ўтиш методларини танлашда муҳим рол ўйнайди. Чунки дарс улар учун зерикарли машғулотга айланмаслиги керак.

Афсуски, дарс жараёнида қўлланадиган услублар ўқувчи-талабаларни таҳлилий фикр юритишга, ўз фикрини мустақил баён қилишга ўргатиши лозим.

Касб-хунар коллежларида иқтисодий фанлардан дарс ўтишнинг ўрта мактаб ва олий мактабдагидан муҳим фарқи дарс жараёнини ташкил этишдир.

Касб-хунар коллежларида дарс 80 минут бўлиб, мавзунинг ўқув-календар режасида ажратилган соатига кўра “назарий ва амалий машғулот”га бўлинади. Мувофиқ равишда дарсни ташкил этиш шакли ҳам фарқ қилади.

Касб-хунар коллежларида ўтиладиган фанлар уч гуруҳга бўлинади:

1 Умумтаълим фанлари:

а) чуқурлаштирилиб ва қўшимча гуруҳлаштирилиб ўтилаётган фанлар.

2 Умум касбий таълим фанлари.

3 Махсус фанлар.

Иқтисодий фанлар мазкур касб-ҳунар коллежларида қайси блокка киритилишига кўра дарс соатлари белгиланади.

Ўқитувчи дарс ўтиш ва дарс ўтишга қўлланиладиган методларни танлашда фанни қайси блокка киритилганлигини ҳам ҳисобга олиши керак.

Академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида таълим кўпроқ мавжуд билимларни ўзлаштиришга қаратилса, олий таълимда эса кўпроқ ижодий изланувчанликка қаратилади.

Психологларнинг фикрича, билимларни ўзлаштириш, бу – янги қабул этилаётган ахборотни ўқувчи-талаба онгида аввалги мавжуд бўлган ахборотлар тизимига киритишдир. Уларда билим қанчалик кенг бўлса, янги ахборотни қабул қилиши шунчалик осон кечади.

Ўқитувчи яна шунга эътибор бериши керакки, у янги фанни ўрганишни ёки янги мавзунини ўтишни бошлар экан, албатта, уларга таалуқли, ахборотни қайта тиклаши ҳамда янги фанни, мавзунини ўзлаштириш учун асос ҳосил қилиши зарур. Айниқса, шу ёшдаги ўқувчи, талабаларни қизиқтирадиган савол, муаммоли вазият яратилиши уларни фанни, мавзунини ўрганишга фаоллигини кучайтиради.

Шунинг учун касб-ҳунар коллежларида ўқитувчи дарс ўтиш методларини фанни ўрганиш, унинг асосий тушунчаларини ёдда сақлаш зарурлигини ҳисобга олган ҳолда танлаши зарур деб ҳисоблайман. Асосий тушунчаларни англаб, пухта ўзлаштиришлари баробарида тафаккурни ўстиришга, ривожлантиришга қаратилган ўқув методларини қўллашга аҳамият бериш керак.

Олий ўқув юрти ўзининг юқори илмий савияси билан ўрта таълимдан фарқланади. Фанни ўрганиш фанда эришилган замонавий ютуқларни амалиёт билан боғлаш, долзарб муаммоларни аниқлаш, уларнинг ечимини топишга йўналтириш билан ажралиб туради.

Олий ва ўрта мактабдаги таълимнинг ўзига хослиги дарс ўтиш методларини танлашга ҳам таъсир кўрсатади. Шу ўринда рус олими И.Т.Огородников ўз тадқиқотларида олий мактабдаги ўқитиш методларининг ўзига хослиги деганда, унинг илм ўрганиш методлари билан яқинлашувидир деган таърифни келтириш таъбир жоиздир. С.И.Архангелский эса олий мактабдаги ўқитиш методлари нафақат дарс бериш усуллари ва услубларини бирлаштириш, балки билишнинг ўқув ва илмий фаолиятга йўналтирилган тизими деган фикрни билдиради.

Шунинг учун кўпроқ талабаларни ўйлашга ундайдиган дарс ўтиш методларини қўллаш муҳим аҳамиятга эга десак муболаға бўлмайди.

Умуман ўқувчи-талаба ўйлашга ўрганмаса, олган билимларидан фойдалана олмайди. Айниқса, бозор иқтисодиётида инсоннинг ўйлаши, таҳлил қилиши, таққослаб, қарор чиқариши муҳим аҳамиятга эга бўлади. Чунки, ҳар қандай муваффақиятли иш юритиш учун тафаккур ривожланган бўлиши зарур.

Ўқитиш услубининг пировард мақсади чуқур билим беришгина бўлиб қолмасдан, ёшларда мустақил билим олишга интилишни уйғотиш, уларни тарбиялаш ҳамдир. Ахборот турли-туман шаклларда қабул қилинади. Кимнинг ахборотни турли тарзда қабул қилиш қўлидан келмаса, бу унинг учун катта йўқотиш бўлади деб ҳисоблайман.

Самарқанд иқтисодиёт коллежида олиб борган битирув малакавий амалиёт даврида қуйидаги хулосага келдим, яъни агар ўқитувчи ўқувчи, талаба ёқтирмайдиган услубда дарс олиб борса, унинг ўқишдан кўнгли совиб, фан билан шуғуллангиси келмай қолиши мумкин экан. Шунинг учун турли-туман усуллар билан дарс ўтиш, ҳар бир ўқувчи, талабанинг дарсга фаол қатнашишига омил бўлади. Уларда мустақил фикрлаш ва қарор қабул қилиш кўникмасини ҳосил қилиш самарали натажага олиб келади деган хулоса чиқарсак мантиқан тўғри бўлади.

Педагогига илмига мурожат этиб таълим методларини ўқитиш методлари ва ўрганиш методларига ажратишимиз мумкин.

Ўқитиш методларига билим бериш усуллари сифатида қаралади. Бунда ўқитувчи талабаларнинг билиш фаолиятига таъсир кўрсатади, унинг дунёқарашини шаклланишига ёрдам беради.

Ўрганиш методлари билим, малака, кўникмаларни ижодий эгаллашга йўналтиради.

Аmmo Олий мактабдаги таълимнинг ўзига хос хусусиятлари ўқув жараёнини ташкил этишда намоён бўлади. Чунки Ўрта махсус таълимда ўқув жараёни асосан дарс ўтиш шакллари: назарий дарс, амалий машғулоти, лаборатория машғулоти тарзида ташкил этилса, олий ўқув юртлирида эса ўқув жараёни дарс машғулотларидан ташқари давра суҳбати, илмий конференция, амалий семинар ва бошқаларни ҳам кенг қўллаб ташкил этилади.

Шунинг билан биргаликда касб-хунар коллежлари, олий мактаблардан ўрганиладиган билим ҳажми билан фарқ қилади. Демак. Дарс жараёнини ташкил этиш, фанни ўрганиш бўйича уй вазифалари ва топшириқлар ҳажми ҳам фарқланади.

Коллеж, мактаб таълими методларини шакллантиришда, ўқитишни ташкил этишда таянч муассаса ҳисобланади. Касб-хунар коллежларида дарс ўтганда ўқитувчилар дарс ўтиш методларини ўқувчиларнинг ёшига мосларини танлаши, мураккабларининг эса соддалаштирилган вариантларини ишлаб чиқишлари ва қўллашлари зарур бўлади.

Шундай қилиб, касб-хунар коллежлари ва олий ўқув юрти ўқитувчилари дарс ўтишга, албатта, ўқув юртининг, ундаги таълим олувчиларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олишлари, шу билан бирга, уларни дарсга фаол қатнашишларини таъминловчи, тафаккурни ўстиришга, ривожлантиришга қаратилган ўқув методларини қўллашга эътибор беришлари лозим.

Ўқитувчиларнинг малакаларини оширишга, уларни дарс бериш жараёнида турли методларни қўллашлари учун тажриба алмашишга катта эътибор берилишига карамай, хали ҳам барча таълим масканларида ўқув жараёнини ташкил қилиш ва дарс ўтишда турли-туман интерактив методларни

қўллаш кўнгилдагидек эмаслигини кузатишларимиз кўрсатмоқда. Бунинг қатор сабабларини қуйидагиларга асосланган ҳолда кўрсатишимиз мумкин:

Биринчидан, барча ўқув юртларида моддий таълимот бир хил эмас.

Иккинчидан, барча ўқитувчилар интерактив услубларни қўллаш бўйича тажриба тўпламаган.

Учинчидан, бунга ҳар бир ўқитувчи учун белгиланган дарс соатининг ҳафтасига қанча бўлиши ҳам таъсир кўрсатади.

Ўқитувчиларни ҳар бир дарсга мавзу бўйича тайёрланиш, янги методларни қўллаб, дарс ўтиш жисмонан толиқтиради. Шунинг учун осонроқ йўл қидиришлари табиий. Улар учун камроқ куч, ташвиш талаб қиладиган методларга мурожаат қилиш қўлайроқ.

Тўртинчидан, турли услубларни қўллаб дарс ўтиш учун зарур қўлланмалар йўқ.

Шунинг учун?

1. Турли услубларни қўллаб, қизиқарли дарс ўтадиган ўқитувчиларни алоҳида рағбатлантириш зарур.

1. Дарс жадвалини тузиш, ҳафталик дарс соатлари тақсимотига аҳамият бериш, дарсда интерактив услубларни қўллаб дарс ўтиш учун зарур жихозлар, тарқатма материаллар ва бошқаларни тайёрлашни йўлга қўйиш лозим.

2. Дарс ўтишда қўлланиладиган методлар бўйича услубий қўлланмалар тайёрлаш ва уларнинг конкурсини ўтказиш керак.

3. Малака оширишда дарс ўтиш методларини такомиллаштиришга қаратилган дарслар ҳам ташкил этишга эътибор бериш зарур.

Педагогик технология таълим усули, маълум маънода таълим тарбия жараёнлари, воситалари, шакл ва методлари мажмуидир. У таълим тарбиянинг объектив қонуниятлари, диагностик мақсадлар асосида ўқув жараёнлари, таълим-тарбиянинг мазмуни, метод ва воситаларини ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш тизимидир .

Педагогик технологияларнинг моҳияти шундан иборатки:

Биринчидан, таълим-тарбия жараёнини олдиндан лойиҳалаш ва сўнгра аудиторияда ўқувчилар билан бирга лойиҳани қайта ишлаб чиқишни назарда тутати. Бу вазифани “дидактик вазифа, таълим-технология” тушунчаларини қўллаш билан ҳал этиш мумкин.

Иккинчидан, анъанавий педагогикада методик ишланмалар ўқитувчи томонидан дарс ўтиши учун тузилса, янги педагогик технология - ўқувчини билим фаолиятининг шакллари ва мазмунини тасвирлайдиган таълим жараёни лойиҳасини ишлаб чиқишни тақлиф этади.

Учинчидан, педагогик технологиянинг муҳим белгиси мақсад ҳосил қилиш жараёнидир. Унда педагогик мақсад диагностик ифодалаш, билим, ўзлаштириш сифатини объектив баҳолашни назарда тутати.

Тўртинчидан, тарбия ва таълим жараёнлари тузилиши ва мазмуни жиҳатидан яхлитлиги – янги педагогик технологияни ишлаб чиқиш ва амалга оширишнинг муҳим принципи ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонуни ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури талабларига мувофиқ педагогик кадрларни педагогик фаолиятга тайёрлаш, уни сифат жиҳатидан рақобатбардошлигини ошириш касб-хунар коллежининг энг муҳим вазифаларидан биридир. Бу вазифани аввало таълим жараёнини такомиллаштириш, унда талабаларнинг фикр юритиши ва мустақил фикрлаш қобилиятларини шакллантириш орқали ҳал қилиш мумкин. Бунинг учун таълим жараёнини фаоллаштириш, ўқитувчи ва ўқувчиларни ўзаро муносабатларини яхшилаш, педагогик фаолиятда ўқитувчига хос бўлган хусусият ва қобилиятларни шакллантиришга бўлган ижтимоий эҳтиёж таълим тизимига педагогик ва ахборот технологияларини жорий этишни талаб қилади. Айни вақтда, барча институт ва университетларда ахборот технологияларини таълим тизимига жорий қилиш бўйича маълум ишлар амалга оширилмоқда, бироқ бу тадбирлар ҳали ҳамма ўқув юртларида бирдай йўлга қўйилгани йўқ. Ушбу ишларни бошқа усуллар билан бирга ташкил этишга эътибор бериш ҳам мақсадга мувофиқдир. Бундай усуллардан бири интерфаол усулидир. Мен бу усулдан ўқувчиларнинг ўз устида ишлаш,

малака ва билимини ошириш, педагогик қобилият турларини шакллантириш, фикр ва мулоҳазаларни ривожлантириш мақсадида фойдаландим.

Интерфаол усулининг энг муҳим томони шундаки, унда ўқувчи китоблар устида ишлаш ва журнал, газета материалларидан мақсадга мувофиқ фойдаланиш, радио ва телекўрсатувлар, интернет ахборотларидан фойдаланиб уларни таълим жараёнига тадбиқ этилишини таъминлайди. Шунингдек, ўқувчиларнинг жавоблари, моҳиятини таҳлил қилиш, уни баҳолашга имконият яратади. Таълим жараёнини ташкил этган ўқитувчи ўқувчининг мавзуни қуйиши, унинг педагогик маҳорати, ютуқ ва камчиликларини гуруҳ талабалари билан муҳокама қиладилар ва ўз фикрларини баён қилиб, уни баҳолайдилар.

Интерфаол усулдан фойдаланиш таълим жараёнини фаоллаштирибгина қолмай, балки ўқувчиларни келгуси педагогик фаолиятга технологик жиҳатдан тайёрлайди. Яъни

- биринчидан, ўқувчи ўз билимларини кенгайтиради, ўз устида ишлайди ва маъсулиятини ҳис қилади;
- иккинчидан ўз диққатини муайян объектга йўналтириш кўникмасига эга бўлади;
- учинчидан, ўз фикрларини аниқ, равоқ, тушунарли, образли баён қилиши малакасига эга бўлади;
- тўртинчидан, уларнинг педагогик қобилиятлари шаклланади;
- бешинчидан, назарий билимларни амалиётда қўллаш кўникмасига эга бўлади;
- олтинчидан, таълим жараёнида пайдо бўладиган қийинчиликларни бартараф қилишга одатланади;
- еттинчидан, мавзу тўғрисидаги жаҳон олимларининг фикрларини таҳлил қилишни ўзлаштиради.

Касб-ҳунар таълими методлари деганда ўқувчиларнинг техник-технологик билимлар, меҳнат, кўникма ва малакаларини эгаллашга, билимларни мустақил эгаллаш ва улардан амалда ижодий фойдаланиш қобилиятини ўстиришга қаратилган ўқитувчилар ва ўқувчиларнинг ҳамкорликдаги фаолияти усулларини тушунмоқ керак. Бошқача айтганда

Ўқитиш методи деганда таълим жараёнини ўқитувчи ва ўқувчиларнинг кутилган мақсадга қаратилган биргаликдаги фаолияти тушунилади.

Касб-ҳунар таълими жараёнида ўқитишнинг ҳар-хил методларидан фойдаланилади. Таълим методларини танлаш аввало ўқув материалнинг ва ўқув вазифаларининг ҳарактерига боғлиқ.

Касб-ҳунар таълимида қўйидаги методлардан фойдаланилади:

1. Касб-ҳунар таълимида оғзаки метод:

- а) ҳикоя;
- б) тушунтириш;
- в) суҳбат.

2. Кўргазмалилик методлари:

- а) намойиш қилиш;
- б) амалий кўрсатиш;
- в) экскурсия.

3. Амалий методлар:

- а) меҳнат, амалий қўникма ва малакаларини шакллантириш;
- б) машқлар;
- в) йўлланмалар;
- г) ўқув қўлланмалари билан ишлаш;
- д) лаборатория тажрибалари.

4. Дарсларда муаммоли таълим методи.

5. Анъанавий ўқитиш методлари.

6. Ноанъанавий ўқитиш методлари.

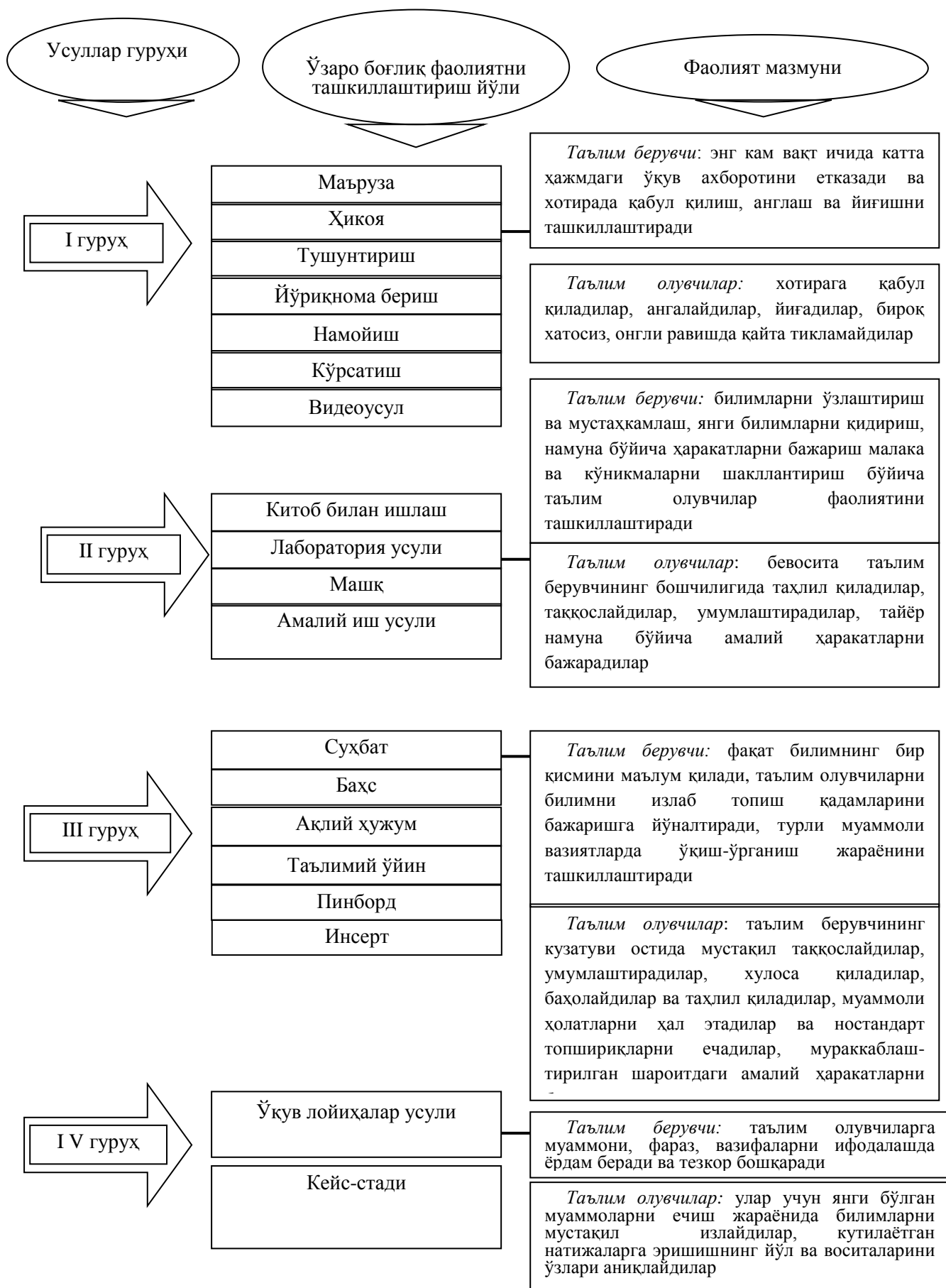
II - Боб. Самарқанд иқтисодиёт коллежида “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитиш амалиётининг таҳлили

2.1 Самарқанд иқтисодиёт касб-ҳунар коллежида ўқитишни ташкил этиш тамойиллари ва шакллари

Замонавий педагогикани тавсияларидан келиб чиққан ҳолда ўқитишни ташкил этиш шакли, бу машғулотда ўқитувчи билан ўқувчилар ўртасидаги алоқалар характери, ўқувчиларнинг шуғулланиш учун гуруҳларга бўлиниши ва улар фаолиятининг характери, шунингдек машғулотнинг ўтиш жойи ва уни ўтказиш режимини тушунамиз. Ўқитишни ташкил этишнинг бирон-бир шаклини қўллаш касб-ҳунар коллежлари таълим-тарбиявий вазифалари билан белгиланади ҳамда ўқув ишининг мазмуни ва методларига боғлиқ бўлади. Самарқанд иқтисодиёт касб-ҳунар коллежи ўқувчилари билан олиб бориладиган машғулотлар ўқув юртининг синфларида, кабинетларида, лаборатория ва ўқув устахоналарида ўтказилади. Улар қатъий жадвал асосида ўқув вақтида ёки дарсдан ташқари вақтларда ўтказилишини мен битирув олди малакавий амалиётим давомида кузатдим. Ўқувчилар машғулотлар вақтида ўқув гуруҳи ёки якка ҳолда ўқитувчи раҳбарлигида ишлайдилар. Машғулотлар ўқув жараёнининг турли элементларини, назарий билим бериш, уларни мустаҳкамлаш ва тажриба тарзида текшириб кўриш, иш операцияларини бажариш малакалари ва кўникмаларини ҳосил қилиш, ишлаб чиқариш жараёнини кузатиш, ўқувчиларнинг билим, малака ва кўникмаларини текшириш ҳамда баҳолаш ва бошқаларни ўз ичига олади. Битирув малакавий амалиёт даврида Самарқанд иқтисодиёт коллежида ўқитишни ташкил этишда таълим усулларидан фойдаланилар экан ва мен бу ҳолатни қуйидаги жадвалда таснифлашга ҳаракат қилдим (тартиблаштириш, бир гуруҳга бирлаштириш). Улар тизимлаштиришни турли асосларида тузилган. (10-жадвалда кўрсатилган) Таълим усулларини таълимий мақсадларга эришиш бўйича таълим берувчи (ўргатиш) ва таълим олувчини (ўрганиш) ҳамкорий фаолиятини йўли сифатида кўрсатиш улар хусусияти ва ўқув фаолияти натижалари бўйича қуйидагича гуруҳлаштириш имконини беради:

Самарқанд иқтисодиёт коллежида ўқитишни ташкил этишни таълим

усулларининг таснифланиши²

² Ишланма муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

1-гурӯх: тайёр ўзлаштирувчилик ўқув фаолияти ва таълим олувчиларга билимларни 1-даражада ўзлаштиришни таъминловчи усуллар;

2-гурӯх: эсда қолганларни тасвирловчи ўқув фаолияти ва таълим олувчиларга билим ва кўникмаларни 2-даражада ўзлаштиришни таъминловчи усуллар;

3-гурӯх: муҳокама қилувчи, қисман-изланувчилик ўқув фаолияти ва таълим олувчиларга билим ва кўникмаларни 3-даражада ўзлаштиришни таъминловчи усуллар;

4-гурӯх: мустақил изланувчилик фаолияти ҳамда 4-даражада билимларни ўзлаштиришни таъминловчи, усуллар.

“Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитишни дарс жараёнида ноанъанавий таълим усулларида асосан учинчи гуруҳни жорий этилишини мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайман. Учинчи гуруҳ таълим усуллари: муҳокама қилувчи, қисман-изланувчилик ўқув фаолияти ва таълим олувчиларга билим ва кўникмаларни 3-даражада ўзлаштиришни таъминловчи, усуллар ҳисобланади:

Сухбат – диалогли (юнонча: диалогос - икки ёки бир неча инсонлар орасидаги сўзлашув), таълим бериш ва ўрганишнинг савол-жавобли йўли.³

Усулнинг етакчи вазифаси - қизиқтириш: мақсадга йўналтирилган ва моҳирона қўйилган саволлар ёрдамида таълим олувчиларда берилган мавзу бўйича ўзларининг билимларини эслаш ва баён қилишга ҳаракат қилинади, ўқитувчи раҳбарлигида бошқа таълим олувчилар билан муҳокама қилинади. Таълим олувчилар ўқитувчи билан бирга қадамма-қадам мустақил фикрлаш, яқунлаш, хулосалаш ва умумлаштириш йўли билан янги билимларни англайдилар ва ўзлаштирадилар.

Сухбатнинг афзаллиги яна шундаки, у таълим олувчилар фикрлашини фаоллаштиради ва билим кучини ривожланишига ёрдам беради.

Сухбатлар вазифасига кўра қуйидагиларга бўлинади:

³ Толипов. Ў.Қ. Таҷриба-синов ишларини ўтказишда янги педагогик технологиялар. Т: “Халқ таълими” журнали 2000йил. 63-67б.

- кириш ёки ташкиллаштирувчи (дидактик вазифаси: таълим олувчиларни машғулотдаги ишга тайёрлаш);
- янги билимларни етказиш (дидактик вазифаси: таълим олувчиларни янги материал билан таништириш);
- синтезловчи ёки мустаҳкамловчи (дидактик вазифаси: таълим олувчилар билимларини тизимлаштириш, “мустаҳкамлаш”, эслаб қолиши ва фикрлаши).

Сухбатлар ташкилий шакли бўйича ўқув ва “давра суҳбатига” бўлинади.

“Давра суҳбати” ўқув суҳбатидан эркин ҳолатда иштирокчилар жойлашиш тартиби ва асосийси, улар фикрини навбат билан билдириши билан фарқланади.

Энг муҳими саволларни тўғри шакллантириш ва бериш. Улар ўзаро мантиқий боғлиқликка эга бўлиши керак, ўрганилаётган савол моҳиятини очиб бериши, тизимда билимларни ўзлаштиришга ёрдам бериши керак. Саволлар мазмуни ва шаклига кўра таълим олувчиларнинг ривожланиш даражасига мос келиши лозим.

Эсда тутинг: осон саволлар фаол билиш фаолиятини рағбатлантирмайди, жиддий муносабат эса билишга рағбатлантиради.

Баҳс (мунозара) - аниқ муаммо бўйича фикр алмашиш, муҳокама шаклидаги таълим беришнинг фаол усули. Мунозара усули ҳамма вазифаларни бажаради

Бу усулдан қуйидаги мақсадларда фойдаланилади:

- ✓ янги билимларни шакллантиришда;
- ✓ таълим олувчилар у ёки бу саволларни чуқур ўйлаб кўриш, уларнинг моҳиятига киришни таъминлашда;
- ✓ таълим олувчиларни далил ва далилларга асосланган хулосалар орасидаги фарқни тушуниб етишга ўргатишда;
- ✓ ўзаро фикр алмашинув кўникмаларни шакллантиришда;
- ✓ таълим олувчиларга шахсий фикрида мустаҳкам туриш ва уни ҳимоя қилишига ёрдам бериш.

Мунозара эркин бўлади, қачонки, у эркин ривожланса, бошқарувчан бўлиши мумкин. У фақат ўзлаштириши лозим бўлган мавзу ва саволларга тааллуқли бўлиши керак.

Таълимий ўйин ишбилармон ва рол (ҳолат)ли ўйинлар муаммоли топшириқнинг бир тури. Фақат бундай ҳолатда матнли материал ўрнига, таълим олувчилар томонидан ўйналадиган сахналаштирилган ҳаётий ҳолатлар ишлатилади

Ўқитиш усули сифатида у қуйидаги вазифаларни бажаради:

- **ўргатувчи:** умумўқув малакаларни шакллантириш; ижодий қобилиятни ривожлантириш, шу жумладан, тушуниш, янги ҳолатларни шакллантириш ва таҳлил қилиш;

- **ривожлантирувчи:** мантиқий фикрлаш, нутқ, атроф-муҳит шароитига ўрганиш қобилиятини ривожлантириш;

- **мотивацияли:** таълим олувчиларни ўқув фаолиятига ундамоқ, мустақил ҳулоса қабул қилишини рағбатлантирмоқ;

- **тарбияловчи:** масъулиятлилиқни, фикр алмашишлиқни шакллантириш.

Ўйин усуллари ва дарс шаклидаги машғулот ҳолатларини амалга ошириш қуйидаги асосий йўналишларда содир бўлади:

- дидактик мақсад таълим олувчилар олдига вазифа кўринишида қўйилади;
- ўқув фаолият ўйин қоидаларига бўйсунди;
- ўқув материал ўйиннинг воситаси сифатида ишлатилади;
- ўқув фаолиятига дидактик вазифани ўйинга айлантирадиган мусобақа бўлаги киритилади;
- дидактик вазифани муваффақиятли бажариш ўйин натижалари билан боғланади.

Ишбилармон ўйинни ролли ўйиндан фарқи нимада?

Ишбилармон ўйин иштирокчиларига ҳаётий ҳолатда қурилган ўйинли сюжет таклиф қилинади, бунда иштирокчилар олдига ягона умумий мақсад: таклиф этилаётган муаммони ечиш қўйилади.

Шу билан бир вақтда ҳар бир иштирокчи алоҳида ролли мақсадни бажариши лозим. Шунинг учун ечимни ишлаб чиқиш жараёни алоҳидали-

гуруҳли хусусиятга эга: ҳар бир иштирокчи аввал ўзининг вазифали мақсадига мувофиқ қарор қабул қилади, ундан сўнг эса уни гуруҳ билан келишади. Алоҳида вазифали мақсад бажарилиши бутун гуруҳ қарор қабул қилиш натижаларига боғлиқ. Одатда, ишбилармон ўйин давомидаги муаоммони ечиш бир нечта босқичда (2 дан 10 гача ва бир ўйин кўп).

Иштирокчилар ҳаракатини баҳолаш якуний ва оралиқ натижалар бўйича амалга оширилади: оралиқ баҳолаш белгиланган мақсадни амалга оширишда уларнинг англаб етишини ошириш мақсадида бизга ўйин давомида иштирокчилар ҳаракатига таъсир кўрсатиш имконини беради, якуний натижани баҳолашда иштирокчиларнинг ташкилий фаолиятлари ва улар томонидан вазифали ролли мақсадни бажариш ҳисобга олинади.

Ролли ўйин, ишбилармонлик каби вазиятда кўрсатилган, муаммони ечишда иштирокчиларнинг фаол биргаликдаги ҳаракатларига асосланади. Мавзу қатнашчиларининг битта мажбурий мақсадлари бор - муаммони ечиш. Лекин алоҳидали мақсадлар, ишбилармон ўйиндаги каби келишиб олинмайди. Ролли ўйиннинг ҳар бир иштирокчилар мақсадлари - ғалаба қозониш, ўзини кўрсатиш. Вазиятли ўйин якунларини нафақат умумий мақсадга эришиш натижалари бўйича эмас ва балки ҳар бир иштирокчининг ролли мақсадларини амалга ошириш бўйича баҳоланади.

Сиз томондан ишлаб чиқилган ўйин ҳақиқий ҳаётга мумкин қадар яқин бўлиши, лекин иштирокчилар учун жуда мураккаб ва қийин бўлмаслиги керак.

Вазиятлар усули – таълим берувчининг муаммоли вазиятларни яратишга ва таълим олувчиларнинг фаол билиш фаолиятларига асосланган. У аниқ вазиятни таҳлил қилиш, баҳолаш ва кейинги қарорни қабул қилишдан тузилган

Усулнинг етакчи вазифалари қуйидагилардан иборат:

- Ўргатувчи – билимларни фаоллаштиришга асосланган;
- Ривожлантирувчи – таҳлилий тафаккурни, алоҳида ҳодисаларнинг далиллари қонунийликни кўра билишини шакллантириш;
- Тарбияловчи – фикр алмашилиш кўникмаларни шакллантириш.

Муаммоли вазифалардан фойдаланиш усули бизга, назарияни амалиёт билан боғлаш, имконини беради, бу материални таълим олувчилар учун янада кўп долзарбли қилади.

Муаммоли вазифани ишлаб чиқиш катта меҳнат ва педагогик маҳоратни талаб этади. Қоидага биноан, вазифани бир неча маротаба тажрибадан ўтказгандан сўнг ўқув гуруҳида омадли вариантини тузишга эга бўлинади. Шунга қарамай, бундай вазифалар назарияни ҳақиқий вазият билан боғлаш имконини беради. Бу таълим олувчилар онгида ўқитишни фаоллаштиришга имкон беради, келажакдаги касбий фаолиятлари учун ўрганилаётган материалнинг амалий фойдасини англаб етишга ёрдам бўлади.

Тўртинчи гуруҳ таълим усуллари: мустақил изланувчилик фаолияти ҳамда 4 даражада билимларни ўзлаштиришни таъминловчи усуллар.

Лойиҳалар усули билим ва малакаларни амалий қўллаш, таҳлил ва баҳолашни назарда тутувчи мажмуали ўқитиш усулини амалга оширади. Таълим олувчилар юқори даражада, бошқа ўқитиш усулларида фойдаланишга қараганда, режалаштиришда, ташкиллаштиришда, назоратда, таҳлил қилиш ва вазифани бажариш натижаларини баҳолашда иштирок этадилар. Лойиҳаларда ўқитиш нафақат натижалар, балки жараёнининг ўзи ҳам қимматли.

Таълим бериш вазияти- **кейс-стади** (сасе англиз.- тўплам, аниқ вазият, стади- ўрганиш) – бу усул, одатий ҳаётни ташкиллаштирувчи вазиятларни яратувчи ва таълим олувчилардан мақсадга мувофиқроқ ечим излашни талаб қилувчи, ҳаётдан олинган одатий вазиятларни ташкиллаштириш ёки сунъий яратилган вазиятларга асосланади.

Кейс - таълим олувчиларни муаммони ифодалашни ва мақсадга мувофиқроқ ечим излашга йўналтирувчи, бир гуруҳ инсонлар ёки алоҳида шахсларни ҳаётий ташкиллашишидан олинган маълум шароитларини баёнли тақдим этилишидан иборат.

Аниқ вазият таълим беришни ҳақиқийликка боғлайди: кейс таълим олувчиларга вазиятни ташҳис қилиш, фаразларни ифодалаш, муаммоларни аниқлаш, қўшимча ахборотларни йиғиш, фаразларга аниқлик киритиш ва

муаммоларни ечиш бўйича аниқ босқичларни лойихалашда амалий фаолиятларини моделлаштириш имконини беради.

Кейс таълим олувчиларга таҳлил илиш, тенглаштириш йўлларини кидириш ва муаммони ечиш эркинлигини беради.

Кейсни кўриб чиқишда таълим олувчилар таълим олиш жараёнини яратадилар ва жараёнда ўзаро ҳаракатда ҳақиқий фикр алмашиш ҳолатларини яратадилар.

Битирув олди малакавий амалиёт даврида ўқув амалиёти ва педагогик тафаккур доимо уни такомиллаштириш йўлларини излар экан деган хулосага келдим. Бу соҳада турли хил курик-танловлар, жумхурият микёсида ўтказилаётган педагогик ўқишларда ўртага қуйилаётган илгор ўқитувчиларнинг фикр ва мулохазалари диққатга сазовордир. Турли - туман фикр ва мулохазаларни ҳисобга олган ҳолда ноанъанавий дарс қуйидаги умумий дидактик талабларга жавоб бериши лозим деб ҳисоблайман:

1. Ҳар бир дарс маълум бир мақсадни амалга оширишга қаратилган ва пухта режалаштирилган бўлмоғи лозим.

2. Ҳар бир дарс мустаҳкам ғоявий - сиёсий йуналишга эга булмоғи лозим.

3. Ҳар бир дарс турмуш билан, амалиёт билан боғланган бўлмоғи лозим.

4. Ҳар бир дарс хилма-хил усул, услуб ва воситалардан унумли фойдаланган ҳолда олиб борилмоғи лозим.

5. Дарсга ажратилган ҳар бир соат ва дақиқаларни тежаб, ундан унумли фойдаланмоқ лозим.

6. Ҳар бир дарс ўқитувчи ва ўқувчиларнинг фаоллиги бирлигини таъминламоғи лозим.

7. Дарсда ўқув материалларининг мазмунига оид кўрсатмали қуроллар, техника воситалари ва компьютерлардан фойдаланиш имкониятини яратмоқ лозим.

2.2. Замонавий педагогик технологиялар ва усуллардан фойдаланиш методикасининг таҳлили

Замонавий таълимни ташкил этишга қўйиладиган муҳим талаблардан бири ортиқча руҳий ва жисмоний куч сарф этмай, қисқа вақт ичида юксак натижаларга эришишдир. Қисқа вақт орасида муайян назарий билимларни талабаларга етказиб бериш, уларда маълум фаолият юзасидан кўникма ва малакаларни ҳосил қилиш, шунингдек, талабалар фаолиятини назорат қилиш, улар томонидан эгалланган билим, кўникма ҳамда малакалар даражасини баҳолаш ўқитувчидан юксак педагогик маҳорат ҳамда таълим жараёнига нисбатан янгича ёндашувни талаб этади.

Битирув олди малакавий амалиётда янги педагогик технологиялар ва усулларидан коллежда фойдаланиш жараёнини кузатишга ҳаракат қилдим. Бундай технологиялардан бири интерфаол ўқитиш жараёни ҳисобланиб у анъанавий (доска ёнидаги) ўқитишдан фарқли ўлароқ бир қанча методололик қирралар устунлигига эга. Бу аввалом бор, иштирокчиларнинг ўйин қоидаларини ишлаб чиқувчи ўқитувчи ва бир - бири билан фаол, эмоционал тусдаги муносабатларига асосланади.

Ўқитувчининг интерфаол ўқитиш жараёнида ишнинг самараси бир қанча шартларга боғлиқ :

Биринчи - ўқувчи имкониятларининг берилган технологик (ўйин, тренинг, машқ) мақсад ва вазифаларига мутоносиблиги. Танланган технологиянинг мақсадига қараб муаллим у ёки бу вазифани бажаради ташкилотчи-сардор, коммуникатор ёки келишмовчиликларни бартараф қилувчи, фасилитатор.

Иккинчи - гуруҳ иштирокидаги ўзаро муносабатларни ҳал этишдаги ўқитувчининг профессионал тажрибаси. Бунинг учун у диалог ҳамда мультитолог, яъни туркумлашган диалог санъатини эгалаган бўлиши зарур. Диалог кўринишидаги мулоқот психологияда аҳамиятли ҳисобланади, чунки анъанавий "субъект-объект" муносабадига зид равишда "субъект-субъект" муносабатларини ифодалайди.

Диалог доимо ҳар - хил фикрлар ва уларни кўринишларини, шунингдек, барча интерактив ўзаро алоқа катнашчиларининг қўйилган муаммони

биргаликда муҳокама килишини ва ечимни топишни назарда тутди. Қатнашчиларнинг фаоллиги ўқувчиларнинг шахсиятига эмас, балки ўзаро мулоқатга, қўйилган вазифага йўналтирилади. Диалогдагина қатнашчилар қўйилган масалага турли нуқтаи-назарлар орқали ёндашиш билан бир бирини ўзаро бойитишади. Муаллим ва ўқувчиларнинг муносабатларидаги тенг ҳуқуқлик, ақс алоқа (жойида ва айна вақтда) нинг амалга ошириши, катта ёшдаги ўқувчилар интилишларининг рўёбга чиқариб, муаммонинг ягона изохини талаб этадиган умумий коммуникатив ва маъно майдонини яратади. Замонавий муоммолар тартиблиги туфайли уларни тушунишда система маъносини берадиган тил зарур.

Самарқанд иқтисодиёт коллеж ўқитувчилари эса “Ялпи миллий маҳсулот” мавзуси буйича муаммоли семинар машғулотида қуйидаги фикрларни билдирди:

Мазкур дарснинг афзалликлари:

1. Қисқа вақт ичида кенг хажмдаги маълумотларнинг талабалар томонидан ўзлаштирилганлиги кўринди.
2. Дарсда ҳар бир талабага индивидуал ёндашилди ва ҳар бир талаба индивидуал баҳоланди.
3. Дарс жараёнида ахборот ва педагогик технологияларидан фойдаланилди.
4. Дарс давомида барча талабалар ўзаро, фаол қатнашди ва ўзаро муносабатда бўлишди.

Камчиликлари:

1. Дарсда баҳс-мунозара мобайнида шовқин юзага келди.
2. Тажриба етмаганлиги сабаб вақтни тақсимлашда муаммолар бўлди.

Демак, юқоридаги фикрларни умумлаштириб, ягона бир хулосага келамиз:

Анъанавий таълимдаги ўқитувчининг тўла назорати – барча талабалар учун мотивация иштиёқини вужудга келтирмас экан, натижада талабаларнинг машғулотдаги пасивлигига ва бундан келиб чиқиб билим олиш самарасини пасайишига олиб келар экан.

Мен “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитишда интерфаол усулларни қўлаган ҳолда эса- талабалар билан индивидуал ҳолда ишлаш талабаларни кенг доирада турли ғояларни бера олдим, ўзини эркин тутиши, мустақил фикрларини бемалол айтиши, таълим жараёнида якка, кичик гуруҳ ҳолда таҳлил этиб хулоса чиқара олиши мантиқий фикрлашига имконият яратиш мумкинлигига ишонч ҳосил қилдим.

Самарқанд иқтисодиёт коллежида ўқитувчилар дарсга тайёргарлик кўриш чоғида конспект ёзиб, конспектдан фойдаланар экан. Менинг назаримда, бу усул бир мунча эскириб қолган бўлса керак, конспект ўрнига технологик картадан фойдаланса мақсадга мувофиқ бўлар эди. Чунки ҳозирги замонавий таълимда қисқа, тушунарли мақсад ва мазмундан фойдаланиб, кам вақт сарф қилиб юқори натижага эришиш - бу давр талаби!

Ҳар бир замонавий педагог ўқитиш жараёнини олдиндан лойиҳалаштириш зарур, бу жараёнда ўқитувчи ўқув предметининг ўзига хос томонини, жой ва шароитни, ўқитишнинг техник воситаларини, энг асосийси, талабанинг имконияти ва эҳтиёжини ҳамда ҳамкорликдаги фаолиятини ташкил эта олишини ҳисобга олиши керак, шундагина керакли кафолатланган натижага эришиш мумкин.

Қисқа қилиб айтганда, талабани таълимнинг марказига олиб чиқиш керак. Ўқитувчи томонидан ҳар бир дарсни яхлит ҳолатда кўра билиш ва уни тасаввур этиш учун бўлажак дарс жараёнини лойиҳалаштириб олиш керак. Бунда ўқитувчига у томонидан бўлажак дарсни технологик харитасини тузиб олиш катта аҳамиятга эгадир. Чунки дарснинг технологик картаси ҳар бир мавзу, ҳар-бир дарс учун ўқитилаётган предмет, фаннинг хусусиятидан, талабаларнинг имконияти ва эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда тузилади ва унинг мақсадли натижасига эришишга кўмаклашади.

XX асрнинг бошларида яшаган немис олими Рудольф анъанавий дарс ҳақида шундай деган экан: “Фақат эшитиш ва кўриш методи билан таълим олган талабалар жуда пассив зотларга айланадилар. Улар ҳаётий ҳақиқат олдида ожиз бўладилар”⁴

⁴ Саидахмедов Н. “Янги педагогик технологиялар” Т.: “Молия”, 2013. 676.

Бу фикр ҳозирги кун учун янада долзарбдир. Чунки, XXI аср яъни “ахборот технологияси асрида” таълим жараёнини технологиялаштириш ижтимоий зарурат туғдирмоқда.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб шуни хулоса қилиш мумкинки, интерфаол усуллар орқали талабалар ўзлари эгаллаётган билимларни ўзлари излаб топадилар, ўзлари мустақил фикрлайдилар ҳаттоки қарор ёки хулосани ҳам ўзлари чиқарадилар. Ўқитувчи эса фаолиятни бошқариб, кузатиб, йўналтириб боради. Зеро, менимча касб-хунар коллежлари ва академик лицейлар учун илғор педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини эгаллаган, касбий тайёргарликка эга, замонавий фикрловчи кадрларни танлаш ва улар билан таъминлаў тизимини тубдан яхшилаш, ўсиб бораётган замонавий талабларни ҳисобга олган ҳолда, уларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштири керак.

Битирув олди малакавий амалиёт давомида демак, “Ялпи миллий маҳсулот” мавзуси ўқитиш жараёнида интерфаол усулларни қўлланилишига таъсир этувчи омиллар таҳлили тадқиқот босқичида аниқлашга ҳаракат қилдим. Бунга дарс жараёнини кузатиш натижасида эришдим. Самарқанд иқтисодиёт коллежида тажрибали педагоглар дарсларини кузатиш натижасида қўйидагини аниқладим: тажрибали педагоглар усталик билан интерфаол усулларни тадбиқ қилишди, талабалар катта қизиқиш билан дарсга қатнашди. Аммо кузатган дарсларни ҳаммаси ҳам замонавий талабга жавоб бермайди. Демак, дарсни самарали ўтиш учун нималарга эътибор бериш керак, дарс жараёнига интерфаол усулларни тадбиқ қилишда қандай омиллар таъсир қилиши мумкин?

“Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитиш жараёнида интерфаол усулларни қўлланилишига таъсир этувчи **биринчи омил**: Замонавий педагог ўтадиган фани бўйича чуқур билимга эга бўлиши керак. Чунки педагог ўтадиган фани бўйича тўлиқ академик билимга эга бўлсагина таълим жараёнига интерфаол усулларни самарали тадбиқ қилиши мумкин.

Иккинчи омил: бугунги педагог, янги педагогик технологияларни лойиҳалаштириш сирларини мукамал ўрганиши керак. Янги педагогик технологияларни таълим жараёнига тадбиқ қилишда вақт масаласига катта

эътибор каратиш, дарс жараёнини босқичма-босқич режалаштириш керак бўлади.

Учинчи омил: Самарқанд иқтисодиёт коллежида моддий таъминот базасини яратиш даражаси 70% ташкил қилади. Масалан “Иқтисод” кафедрасида битта “вижен” аппарати бор, аммо кафедрада 15 дан ортиқ ўқитувчилар фаолият юритмокда. Бу эса замонавий дарсни ташкил қилишда муаммо пайдо бўлади. Демак, иқтисодий фанларни ўқитиш жараёнида интерфаол усулларни самарали қўлланилишига компьютерлаштирилган синфхоналарни ташкил қилиш керак.

Тўртинчи омил: Коллеждаги айрим мутахассис-кадрлар ахборот технологияларини мукамал билмагани учун дарсларни анъанавий тарзда ўтиб келади. Замонавий педагог ахборот технологияларини тўлиқ ўзлаштириши шарт, деб уйлайман.

Шу мақсадда ўқитувчилар олдида янги муаммоларни ечиш, излаш вазифаси пайдо бўлади:

- 1) Талабаларда билим олиш маъсулиятини шакллантириш.
- 2) Талабаларда мустақил кўникма ва малакаларини шакллантириш.
- 3) Дарс жараёнида талабанинг фаоллигига эътибор бериш ва эришиш.
- 4) Ўқитувчи фаол дарслар ўрнига талаба фаол дарсларга ўтиш.
- 5) Аълочи талаба ўрнига рейтинги баланд талаба меъёрларини яратиш.
- 6) Ўқитувчи махоратига боғлиқ бўлмаган холда юқори билим олишга эришиш.
- 7) Олдиндан лойихалаштирилган билим кўникма ва малакаларга эга бўлиш педагогик тизимни яратиш ва бошқалар.

III-Боб. Замоनावий педагогик технологияларни қўллаш асосида таълим самарадорлигини оширишнинг методик жиҳатлари

3.1. Самарқанд иқтисодиёт коллежида педагогик технологияларни жорий этиш методикаси

Битирув малакавий ишимнинг мақсади ва вазифаларидан келиб чиқиб, битирув олди амалиётимни Самарқанд иқтисодиёт коллежида ўтказдим. Битирув олди амалиётида дарсларни замоनावий педагогик технологиялар асосида ташкил этишга ҳаракат қилдим. Тажрибалар коллежнинг 1-102 гуруҳида ўтказилди. Тадқиқотда 22 нафар талабалар, 5 нафар коллеж ўқитувчилари, 3 нафар коллеж раҳбарлари (директор ўринбосарлари) қатнашдилар.

Тажрибанинг биринчи босқичи, замоनावий педагогик технологиялардан фойдаланиб “Иқтисодий билим асослари” фанидан “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусида дарс ўтиш орқали амалга оширилди.

Дарсни “Синквейн” ва “Тоифалаш” усулларида фойдаланиб ташкил қилдим. (Қўйида жуфтлик дарс ўтиш услубияти батафсил ёритиб берилди).

Амалий машғулот режаси:

1. Дарснинг ташкилий қисми - 5 дақиқа
2. “Ялпи миллий маҳсулот” иборасига фикр билдириш - 10 дақиқа (“Ақлий хужум” усули)
3. “Ялпи миллий маҳсулот таркиби” борасида – 30 дақиқа (“Синквейн” педагогик технологияси)
4. “Ялпи миллий маҳсулот мавзусини ўрганишнинг аҳамияти” -25 дақиқа (“Тоифалаш” жадвали)
5. Дарсга яқун яшаш ва баҳолаш - 10 дақиқа

Ушбу мавзуни яхлит кўра билиш ва уни тасаввур этиш учун мен дарснинг технологик картасини тузиб олдим (1- жадвалда илова қилинади).

1- жадвал

Семинар машғулотида ўқитиш технологияси

Вақти- 2 соат	Талабалар сони: 25-30 нафар
Ўқув машғулотининг шакли	Билимларни кенгайтириш ва
Семинар машғулотининг режаси	1. “Ялпи миллий маҳсулот” 2. “Ялпи миллий маҳсулот таркиби” 3. “Ялпи миллий маҳсулот мавзусини ўрганишнинг аҳамияти .
Ўқув машғулотининг мақсади:	тадбиркорлик фаолияти, тадбиркорлик капитали тўғрисида талабалар билимларини аниқлаштириш.
<i>Педагогик вазифалар:</i> - мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва уқурлаштириш; - билимларни таққослашни, умумлаштиришни, таҳлилни тизимлаштириш кўникмасини ҳосил қилиш;	<i>Ўқув фаолиятининг натижалари:</i> Талаба: - Ялпи миллий маҳсулот, ялпи ички маҳсулот тушунчаларига таъриф беради; - Ялпи миллий маҳсулот, ялпи ички маҳсулот тушунчалари фарқига мисоллар келтиради; - Ялпи миллий маҳсулот, ялпи ички маҳсулотнинг тушунчаларига биридан фарқини топади ва уларни ўрганишни аҳамиятини тушуниб етади.; - Ялпи миллий маҳсулот, ялпи ички маҳсулот тушунчаларига тавсифлайди ва уларнинг моҳиятини очиб беради
Ўқитиш усуллари ва техникаси	Синквейн, “Тоифалаш” технологияси
Ўқитиш воситалари	Ўқув қўлланмалар, маъруза матни, флип
Ўқитиш шакллари	Гуруҳий, коллектив.
Ўқитиш шароитлари	Техник таъминланган, гуруҳларда ишлашга мослаштирилган аудитория.

Семинар машғулотининг технологик картаси

Босқичлар,	Фаолият	
	Ўқитувчи	талаба
1-босқич. Кириш (5 мин.)	<p>1.1.Ўқув машғулотининг мавзуси мақсади, режалаштирилган натижаси ва уни ўтказиш режасини айтади.</p> <p>1.2.Талабаларни фаоллаштириш мақсадида мавзунинг таянч иборалари асосида блиц-сўров ўтказиши (1-илова).</p> <p>1.3.Ўқитиш гуруҳларда ишлаш технологияси асосида олиб борилишини эълон қилади.</p>	<p>1.1. Тинглайдилар, ёзиб оладилар.</p> <p>1.2. Саволларга жавоб берадилар</p>
2-босқич. Асосий (5 мин.)	<p>2.1. Талабаларни 4 гуруҳга ажратади. Ўқув топшириқларини тарқатади . (2-илова).</p>	<p>2.1.Ўқув топшириқларини баҳолаш</p>
65 мин.)	<p>Ҳар бир талаба гуруҳ баҳосига мос равишда баҳо олишини тушунтиради, гуруҳларда ишлаш қоидалари билан таништиради (1-илова). Гуруҳларда ишлаш натижаси А32 бичимдаги қоғозларда кўрсатилиши кераклигини маълум қилади.</p> <p>Мавзу муҳокамаси гуруҳларга ишлар тақдимотидан сўнг давом этишини эълон қилади.</p> <p>2.2. Вазифа бутун гуруҳ томонидан бажарилишини эълон қилади. Вазифани бажаришда дарслик, маъруза матнлари ва бошқа қўлланмалардан фойдаланиш мумкинлигини тушунтиради. Кутилаётган ўқув натижаларини эслатади.</p> <p>Гуруҳларда ишларни бошлашни эълон қилади.</p> <p>2.3. Тақдимот ва гуруҳларда ишлаш натижаларини ўзаро баҳолашни ташкил этади. Жавобларни шарҳлайди, билимларни умумлаштиради, вазифани бажариш жараёнидаги асосий хулосаларга эътиборни қаратади.</p>	<p>кўрсаткичлари ва мезонлари билан танишадилар. Вазифани бажарадилар.</p> <p>2.2.Тақдимот қилади, тўлдирди, бошқа гуруҳларга саволлар беради ва ўзаро баҳолашни амалга оширади. Ёзиб олади.</p>

<p>3-босқич. Якуний (10 мин.)</p>	<p>4.1. Машғулотг якун ясайди, хулосаларни умумлаштиради, гуруҳда фаол иштирок этган талабаларни аҳолайди. 4.2. Мустақил иш учун вазифа беради: Венна диаграммаси тўлдириг (6-илова).</p>	<p>4.1. Тинглайдилар, аниқлаштирадилар. 4.2. Мустақил иш учун вазифани ёзиб оладилар.</p>
---	---	---

2 жадвал

Ишларни баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари

Ҳар бир талаба кўрсаткич ва мезонлар бўйича бал йиғади. 0,1 балдан тўғри жавоби учун (максимал 3 балл)

Гуруҳ	1-топширик		2-топширик		Жавобни лўндалиги (0,5)	Умумий бал (2,6)
	Жавобнинг тўғрилиги (0,4)	Асосланганлиги (0,4)	Кўргазмалилик (0,8)	Асосланганлик (0,5)		
1						
2						
3						

Семинарда ишлаш тартиби ва регламент

1. Гуруҳда ишлаш ва презентацияни ёзиш – 20 мин.
2. Ишнинг натижаларини тақдимот этиш – 5 мин.
3. Жамоа бўлиб муҳокама қилиш ва гуруҳни баҳолаш – 5 мин.

Технологик харитада кўрсатилгандек дарс 3 босқичда ўтди. Муаммоли семинарнинг биринчи босқичи ташкилий қисм ва ўтган мавзуни мустаҳкамлашдан иборат эди. Ташкилий қисмни (талабалар билан саломлашиш, аудиторияни тозалигини кўздан кечириш ва талабарни йўқлама қилиш)дан бошладим ва унга 5 дақиқа ажратдим.

“Ялпи миллий маҳсулот” иборасини эшитганингизда қандай фикр

Ақлингизга келади? деб талабаларга мурожаат қилдим. “Ақлий ҳужум” методидан фойдаланилганда талабаларнинг барчасини жалб этиш имконияти бўлади, шу жумладан талабаларда мулоқот қилиш ва мунозара олиб бориш маданияти шаклланади. Талабалар ўз фикрини фақат оғзаки эмас, балки ёзма равишда баён этиш маҳорати, мантиқий ва тизимли фикр юритиш кўникмаси ривожланади. Билдирилган фикрлар баҳоланмаслиги талабаларда турли ғоялар шаклланишига олиб келади. Бу метод талабаларда ижодий тафаккурни ривожлантириш учун хизмат қилади

Ақлий ҳужумнинг афзаллик томонлари шундан иборатки талабалар бунда баҳоланмайди, лекин эркин ва фаол иштирок этади. Бу технологияни қуллашдан мақсад шуки талабаларга мавзу бўйича умумий йўналишлар бериш ва фаоллаштириш.

Муаммоли семинар дарсимнинг иккинчи босқичида “Ялпи миллий маҳсулот” иборасига “Синквейн” педагогик технологиясини тузиш вазифаси берилди. Педагогик технология билан таништиришдан олдин, талабаларни экранда намойиш қилинган баҳолаш мезонлари билан таништирдим ва семинарда ишлаш тартиби ва регламентига изоҳ бердим.

“Синквейн” (5 қатор) техникаси

(Мақсад – категорияга характеристика бериш шемаси):

1-қатор - тушунча

2-қатор – тушунчани тавсифловчи 2 си

3-қатор – ушбу тушунча вазифалари тўғрисидаги 3 та феъл

4-қатор – ушбу тушунча моҳияти тўғрисидаги 4 сўздан иборат сўз сўз

бирикмаси

5-қатор – ушбу тушунча синоними.

“Синквейн” педагогик технологиядан фойдаланган ҳолда гуруҳларда ишлар қўйидагича ташкил этилди:

Биринчи босқичда талабаларга индидаул тарзда “Синквейн” тузиш вазифаси берилди.

Иккинчи босқич эса гуруҳни 4та кичик гуруҳларга бўлишдан бошланди. Ҳар бир гуруҳ аъзолари ўзи тузган синквейнини айтиб, маслаҳатлашган ҳолда битта кичик гуруҳга тегишли бўлган синквейнни танлашди. Гуруҳ сардорлари тузган синквейнни тақдимот қилишди.

Талабалар ушбу технологияни биргаликдаги фаолиятда амалга оширди, Мазкур технология талабаларни матн устида фикрлаши, ўз ғояларини шакллантириши ва уларни ҳамкорлар ёрдамида муайян шаклда ифодалашга йўналтирди.

Технологиянинг мақсади - талабалар иқтисодий билимларини чуқурлаштириш, уларда иқтисодий идрок ва зехни шакллантириш.

Мазкур технология беллашув тарзида ҳам уюштирилиши мумкин.

«Синквейн» технологияси

1–қатор – тушунча :

Ялпи ички маҳсулот ;

2-қатор – тушунчани тавсифловчи 2 сифат :

Ялпи миллий маҳсулот ;

3-қатор – ушбу тушунча вазифалари тўғрисидаги 3 та феъл:

Ялпи миллий маҳсулот, ялпи ички маҳсулот

тушунчаларини фарқи;

4-қатор – ушбу тушунча моҳияти тўғрисидаги 4 сўздан иборат сўз сўз бирикмаси:

Ялпи ички маҳсулотни ҳисоблаш усуллари;

5-қатор – ушбу тушунча синоними:

**Қўшилган қиймат, сарф харажатлар ва даромадлар бўйича
ҳисоблаш усуллари**

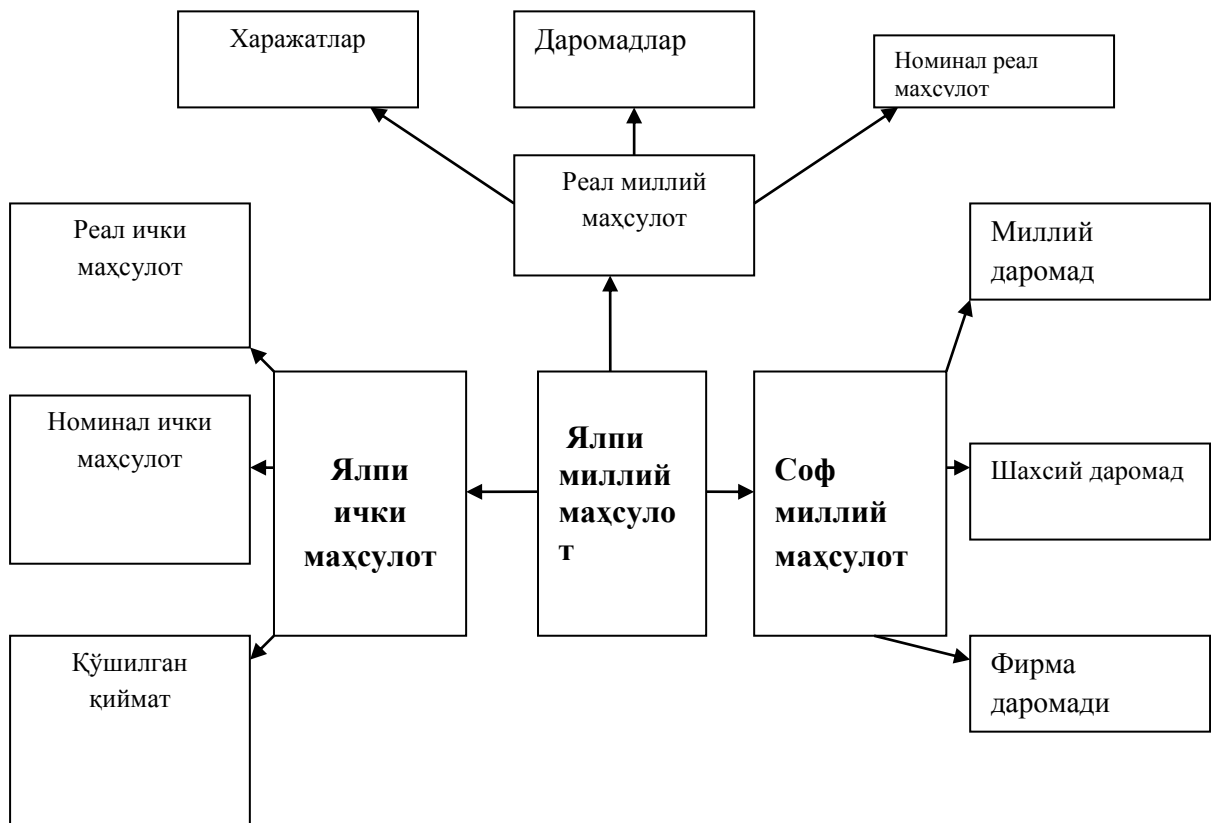
Дарсинг иккинчи босқичи “Тоифалаш” усули ёрдамида олиб борилди. Талабаларни 3 гуруҳга бўлдим. Талабаларга жадвал ёрдамида тадбиркорлик шаклларини тоифалаш вазифаси берилди. Кичик гуруҳларнинг барча аъзолари фаол қатнашди. Кичик гуруҳ вакиллари жадвални намоёиш қилди ва изоҳ беришди.

3.2. Коллежда “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитишда янги педагогик технологиялар усулидан фойдаланиш бўйича тавсиялар

Коллежда “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитишда янги педагогик технологиялар усулидан фойдаланишда кластер усулини тадбиқ этишга ҳаракат қилдим. Кластерга ажратиш педагогик стратегия бўлиб, у кўп вариантли фикрлашни урганилаётган тушунча (ходиса, воқеалар) уртасида алоқа урнатишмалакаларини ривожлантиради. “Кластер” сўзи гунча, боғлам маъносини англатади. Кластерга ажратишни англаш ва мулохаза қилиш, боскичларидаги фикрлашни рағбатлантириш учун куллаш мумкин. Асосан у янги фикрларни уйғотиш, мавжуд билимларга етиб бориш стратегияси бўлиб, муайян мавзу бўйича янгича фикр юритишга чорлайди.

Ялпи миллий маҳсулот сўзига кластер

тузиш⁵

⁵ Муаллифнинг шахсий ишланмаси

“Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитишда Кластер усулидан фойдаланиш бўйича Самарқанд иқтисодиёт коллежидаги амалиёт раҳбарим ёрдамлари катта бўлди, 1-107 гуруҳда ўтилган дарсга қуйидагича фикр билдирди:

Маматқулова Гулноза битирув олди малакавий амалиёт даврида ўзини яхши томонлама кўрсатди: маъсулият билан ёндашди, барча топшириқларни ўз вақтида бажарди. Ёш бўлишига қарамасдан очик дарсни ноанъанавий тарзда ташкил этди ва дарсни яхши ташкил қилди.

“Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитишда Кластер усулидан фойдаланди. Маҳорат билан барча талабаларни дарсга жалб қилди, дарсни ҳар бир босқичини тўғри тақсимлагани учун дарс ўз мақсадига етди ва вақтида бошланиб вақтида тугади.

Ноанъанавий дарс давомида барча талабалар фаол қатнашди. Хатто пассив талабалар ҳам қизиқиб кетди ва жавоб беришга ҳаракат қилди. Ўтилган мавзу дарснинг мақсадига мувофиқ мустаҳкамланди, ҳар бир талабага уз фикрини эркин ифода этишни таъминлаб берди ва шунга эришди. Мазкур технологияни қўллаш орқали машғулотнинг мақсади ва мазмунига талабаларнинг узлари тезроқ етиб келдилар ва келгуси фаолиятларида нималарга эътибор бериш лозимлигини узлари англадилар.

Талабалар рейтинг тизими асосида баҳоланиб борди. Баҳолашда талабаларни билимига, бу мавзунини қандай даражада ёритиб беришига алоҳида аҳамият берди.

Дарснинг яна бир афзал томони шундаки: Маматқулова Гулноза барча талабаларни қисқа вақт ичида баҳолади (биронта талаба четда қолмади) Дарснинг камчилиги: баҳс-мунозара бўлганлиги сабаб аудиторияда шовқин юзага келди.

Кейинги босқичда коллеж талабалари томонидан “Т-шема” асосида дарс натижалари баҳоланди ҳамда коллежнинг ўқитувчилари томонидан “ **Кластер усули** ” масаласи муҳокама қилинди.

“Т-шема (таққослаш, баҳолашни ўргатувчи метод) – икки хил маълумот: ахборот, турли қарашларни таққослашнинг универсал график тарзда ифода этилиши бўлиб, талабаларни ўрганилаётган мавзу бўйича мавжуд қарашларни таққослаш улар асосида қарор қабул қилишга ўргатади.

Изоҳ: Ушбу иккита масаланинг ютуғи ва камчилигини кўрсатиш учун,(талабаларга) иккита гуруҳга биттадан оқ қоғоз тарқатилади ва муаммонинг камчилиги ва ютуғи талабалар томонидан кўрсатиб берилади.

1-чи гуруҳ.

Талабалар томонидан юқоридаги масалалар қуйидагича таққосланади:

“Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитишда ноанъанавий таълим усуллари мавзусида ўтилган ноанъанавий дарс жараёни	
Афзалликлари	Камчиликлари
<p>1. Қисқа вақт ичида кенг хажмдаги маълумотларнинг талабалар томонидан ўзлаштирилиши таъминланади.</p> <p>2. Дарсда ҳар бир талабага индивидуал ёндашилди ва индивидуал баҳоланди</p>	<p>1. Дарсда баҳс-мунозара мобайнида шовқин юзага келди.</p> <p>2. Вақтни тақсимлашда қийинчиликларга дўч келиши.</p>

2-чи гуруҳ.

Кўргазмали анъанавий таълим	
Афзалликлари	Камчиликлари
<p>1. Ахборотни тўплаш, хотирада сақлаб қолиш, мустаҳкамлашга ўндаш.</p> <p>2. Дарсни катта гуруҳларда қўллаш қийинчилик тўғдирмайди</p> <p>3. Ўқитувчи томонидан ўқитиш жараёнини ва ўқитиш муҳитини юқори даражада назорат қилиш.</p>	<p>1. Қандай натижага эришиш кўпинча ноаниқ. Мустақил фикрлаш, қарор қабул қилиш кўникмаси ривожланишига имкон яратмайди.</p> <p>2. Ўқув мақсадлари ва вазифалари доимо аниқ қўйилавермайди.</p> <p>3. Таълим марказида ўқитувчи бўлади. Бу эса талабаларнинг бир томонлама яъни фақат тайёр билимларни ўзлаштиришга имкон беради.</p> <p>4. Тайёр билимлар баён қилинади Ўқитувчи ёки талабада ижодкорлик, ташаббускорлик намоён бўлмайди.</p> <p>5. Таълим беришнинг устивор методлари-баён қилиш ва суҳбат. Бунда талабанинг мустақил фаолият олиб бориши, фикрлашига эришолмайди.</p>

Мен ушбу усул орқали талабалардан ўтилган дарс жараёнининг афзалликлари ва камчиликларини кўрсатиб беришларини сўрадим ҳамда талабаларни икки гуруҳга ажратдим.

- биринчи гуруҳга “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитишда **Кластер усули** ” буйича ўтказилган ноанъанавий дарс жараёнининг афзаллиги ва камчилигини кўрсатиб беришларини;

-иккинчи гуруҳга – “Кўрғазмали анъанавий таълим”нинг камчиликлари ва афзалликларини таққослаб кўрсатишлари лозимлигини ўқтирдим.

Демак, юқоридаги фикрларни умумлаштириб ягона бир хулосага келамиз:

Анъанавий таълимдаги ўқитувчининг тўла назорати – барча талабалар учун мотивация иштиёқини вужудга келтирмас экан, натижада талабаларнинг машғулотдаги пассивлигига ва бундан келиб чиқиб билим олиш самарасини пасайишига олиб келар экан.

Ноанъанавий таълимда эса - ноанъанавий таълим усулларида Кластерни таълим жараёнида қўллаш орқали талабалар билан индивидуал ҳолда ишлаш талабаларни кенг доирада турли ғояларни бера олиши, таълим жараёнида якка, кичик гуруҳ ҳолда таҳлил этиб хулоса чиқара олиши мантиқий фикрлашига имконият яратар экан.

Менинг назаримда, ноанъанавий таълим усулларида Кластер усулини жорий этишда қўйидаги методик тавсияларга эътибор бериш керак:

1. Лицей ва коллежларда Кластер таълим усулидан фойдаланиш даражаси юқори бўлиши керак, яъни ҳар бир ўқитувчи ноанъанавий таълим усуллари ва уларни татбиқ этишни мукамал билиши керак.
2. Лицей ва коллежларда Кластер таълим усули буйича махсус курсларни ташкил этиш ва уларга барча ўқитувчиларни жалб этиш
3. Лицей ва коллежларда Кластер таълим усулидан фойдаланиб дарсни ташкил қилиш учун мос шарт-шароитлар яратилган бўлиши керак.
4. Лицей ва коллежларда техник воситалардан фойдаланиш даражаси юқори бўлиши яъни барча ўқитувчилар компьютер саводхонлигига эга бўлиши.

5. Кластер таълим усулини ташкил қилганда шовқин юзага келмаслиги учун кичик гуруҳдаги ҳар бир талабага қоғозга ёзилган рақамларни тарқатиб рақам бўйича жавоб беришни талаб қилиш шарт

Ҳозирги вақтда ўқитувчилар билан бирга талабалардан ҳам янги, ноанъанавий таълим усулларини яхши билиш, ўқитувчининг ушбу усулларни қўллаб дарс бериш, талабаларни эса, улардан фойдаланиб дарсни ўзлаштириш кўникмасини шакллантириш лозимлиги талаб қилинмоқда. Бу ўз навбатида, ноанъанавий таълим усулларидан фойдаланишни нафақат ўқитувчилар, балки талабалар ҳам ўзлаштирган бўлишлигини тақозо қилмоқда.

“Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитиш жараёнида Кластер таълим усулини жорий этиш тажрибасини ўрганиш ва унга ижодий ёндашиш, ўқув жараёнини инсонпарварлаштириш, бунда талабани сушт объектдан фаол субъектга айлантириш, билиш фаолиятининг аниқ мақсадларга йўналганлигини ҳамда ўқув жараёнини ишлаб чиқариш жараёни каби такрорланувчанлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга бўлади. Шунингдек, педагогларда турли шаклдаги тест топшириқлари тузиш, уларни синаш малакалари шаклланади ва такомиллашади.

Кластер таълим усули доирасида яратилган турли хил дидактик конструкцияларга мурожаат қилиш эса ўқув жараёнини ташкил қилишга оқилона ва ижодий ёндашишга, бунда ўқитувчи ўз эркинлигига эга бўлиши, дарсда қўлланилган турли шакл, услуб ва воситалар самарадорлигини ўзи баҳолашига имконият яратади. Шунини таъкидлаш лозимки, Кластер таълим усули тамойиллари ва қоидаларига амал қилиш, ўқув жараёни мазмунини талаба шахсига, унинг қизиқишлари, интилишлари, ёш даврлари хусусиятларига ва индивидуал ўзлаштириш суръатларига мувофиқ ҳолда олиб борилишини таъминлайди

Чунки аксарият ҳолларда анъанавий дарсларда ўқитувчи фаолияти устун бўлиб келмоқда. Бу муаммодан чиқиш учун, дарс жараёнини қайта тузиш, дарсларда ўқувчини фаоллаштирувчи услубларни қўллаш лозим.

Ушбу вазифани ҳал этиш учун коллежда қандай тадбирларни амалга ошириш даркор. Масалани муаммо тарзида ечимини топиш учун коллежнинг

ўқитувчилари билан мулоқотлар ўтказдим. Мулоқотларда айтилган фикрлар умумлаштирилиб қуйидаги хулосага келдим.

1. Тажрибали ўқитувчилар дарсларда ўқувчи фаолиятини устун бўлишига эришиш учун ноанъанавий услубларни қўллайдилар, амалий машғулотларга кўп соат ажратадилар, мантиқий мушоҳадалар орқали ҳам ўқувчи фаолиятини оширадилар. Дарс мавзу режаларида талаба фаолияти устун бўладиган услубларни кўп бўлишига эришадилар.

2. Дарсларда талаба маъсулиятини шакллантирувчи, янги билимларни эгаллашга қизиқтирувчи дидактик ўйинлардан фойдаланадилар.

3. Мустақил фикрлашни шакллантирадиган дарс услубларини қўллаш, талабани мустақил ўқишга билим олишга фикрлашга ўргатадиган услубларни режалаштирадилар.

4. Танқидий тафаккурни ривожлантирувчи дарс шакллари ва тадбирларидан фойдаланадилар.

5. Талабаларда изланувчанлик фаолиятини ривожлантирувчи, дарс услублари, машғулотларини қўллаш, тўғараклар, кечалар, саёхатлар, учрашувлар, олимпиадалар, мусобақалар, беллашувлар, кўриклар имкониятларидан фойдаланадилар.

6. Талабалар билимини холисона аниқловчи назоратни такомиллашган шаклларини жорий этадилар.

7. Коллеждан ташқари мустақил билим олиш, янги ахборот технологиялари, интернетдан фойдаланишни йўлга қўядилар.

8. Истак – хошиш ва иқтидорига қараб ихтисослашган, таълим муассасаларида билим олиш имконияти яратилади.

9. Чет эл таълим соҳасидаги илғор тажрибаларни моддий шароитимизга мослаштириб фойдаланишга этибор берилади.

10. ДТСларини татбиқ этишда яратилган тажрибаларни аниқлаш, уларни ўрганиш, жорий этилади.

11. Талабаларни таълим тайёргарлиги даражаси рейтинг тизими компонентлари имкониятларидан фойдаланадилар.

Хулоса қилиб айтганда ўқитувчи билан ўтказилган мулоқотда коллеж тажрибасида амалиётдан қулланилаётган тажрибаларга алоҳида эътибор бериб, талаба ўқитувчи маҳоратига боғлиқ бўлмаган ҳолда чуқур билим олишни қафолатлайдиган педагогик технология тизими яратилади.

Ноанъанавий таълим дунёқарашни шакиллантириш бази яхши тадбирларни онда-сонда ўтказиш билан шаклланмайди. Бунинг учун коллежда қатор бир-бирини тўлдирадиган тадбирларни ташкиллаштириш лозим. Айрим яхши қоидаларни талабаларга қайта-қайта такрорлаш, уларни муҳокама қилиш, бахслашиш керак.

Ўтказилган тадбирлар уларни эшитганлари, кўрганларидан ташқари, талабаларни илҳомлантириши ҳам лозим. Шу мақсад йўлида узлуксиз фаолиятгина янги педагогик дунёқарашни шакллантиради. Ўқувчиларда комил инсон бўлиш орзусини мужассамлантиради. Педагогларни ҳам мақсади шу.

Чунки, афзалликларидан бири шундаки, у ўқитувчида ҳам, талабада ҳам мавжуд имкониятларни ишга солиш учун рағбат уйғотади, ҳар иккаласида ҳам бировларнинг назоратини кутиб ўтирмасдан, ўзларини-ўзлари назорат қилиб туриш кўникмасини сингдириб боради.⁶

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб шуни хулоса қилиш мумкинки, ноанъанавий таълимни Кластер усулини таълим жараёнига қўллаш орқали талабалар ўзлари эгаллаётган билимларни ўзлари излаб топадилар, ўзлари мустақил фикрлайдилар ҳаттоки қарор ёки хулосани ҳам ўзлари чиқарадилар. Ўқитувчи эса фаолиятни бошқариб, кузатиб, йўналтириб боради.

⁶ Пардаев М.Қ. Иқтисодий фанларда педагогик технология: назария ва амалиёт Т., 2012, 126.

3.3 Самарқанд иқтисодиёт касб-хунар коллежида техника ва ёнғин хавфсизлиги.

Битирув малакавий иши «Хаёт фаолияти хавфсизлиги» бўлимини бажаришнинг муҳим ва масъулиятли томонларидан бири, танланган мавзу бўйича ишлаб чиқариш корхона, муассаса, ташкилот ва бошқаларнинг маълумотларини тўплаш ва улар устида ишлаш ҳисобланади. Маълумотларни тўғри танлаб, хаёт фаолияти хавфсизлиги ҳолати бўйича уларни тўла тўплаш ва таҳлил этиш малакавий ишнинг сифатли бажарилиши гаровидир. Ушбу маълумотларни тўплашнинг асосий қисми ишлаб чиқариш амалиёти ва битирув олди амалиётлари даврида амалга оширилади. Битирув иши учун, кўрсаткичларни солиштириш зарурияти туғилса, талаба илмий раҳбари, маслаҳатчи билан келишган ҳолда, бошқа корхоналарнинг материаллари ёки меъёрий ҳужжатлардан ҳам фойдаланишлари мумкин.

Таълим муассасаси материалларини ўрганиш бўйича маълумотларни тўплаш (топшириқ ва ҳисобот ҳужжатлари, маълумотномалар, текшириш материаллари ва ҳ.к.) билан бир қаторда талаба улар асосида қўшимча жадваллар, далолатнома тузади ва таҳлиллар ўтказади. Масалан, иш жойининг ёритилганлик даражаси (хоналар бўйича), шовқин даражаси, чангланиш ҳолати, ҳарорат шамол тезлиги, бахтсиз ҳодисаларда тузиладиган далолатнома (Х 1, 2 шаклларда), меъёр ҳужжатлар рўйхати, ёнғиндан эвакуация қилиш шемаси, ёнғинга қарши қурол-аслаҳаларнинг бор-йўқлиги, дастлабки тиббий ёрдам кўрсатиш учун восита ва аптечка билан таъминланганлиги ва ҳ.к.

Бу ўз навбатида камчиликларни аниқлаш, муаммоларнинг ечимини топиш ва тегишли тавсиялар ишлаб чиқиш имконини беради.

Ўсмирлар учун бир календар ой миқдорида йилнинг энг яхши даврларида ёки ўзи хоҳлаган вақтда дам олиш кунлари берилиши керак. Ўсмирлар меҳнатидан тунгги ишларда, ишдан кейин қолиб ишланадиган ишларда, дам олиш кунларида фойдаланиш бутунлай тақиқланади. Ўсмирлар соғлиқлари учун зарарли моддалар ажралиб чиқиш билан боғлиқ бўлган ишларда ишлатиш мумкин эмас. Машинасозлик саноатида ўсмирлар меҳнатидан сехларда, ҳар хил шамоллатиш тизимларини ремонт қилиш ва тозалашда, шунингдек, симоб ва

симоб бирикмалари билан ишланадиган баъзи бир ишларда фойдаланиш мумкин эмас.

18 ёшга тўлмаган ўсмир болаларга 16 кг гача, қизларга эса 10 кг гача бўлган оғирликдаги юкларни кўтариш рухсат этилади. Ўсмирлар ишга қабул қилинаётган вақтда тиббиёт кўригидан ўтказилади, шунингдек 18 ёшга тўлгунча йилига белгиланган режага мувофиқ тиббиёт кўригидан ўтказиб турилади. Агар тиббиёт кўриги ўсмир бажараётган иш, унинг соғлигига салбий таъсир кўрсатаётгани сезилса, ўсмир дарҳол хавфсиз ва енгилроқ ишга ўтказилади.

Баъзи бир соҳаларда зарарли иш шароити бўлган жойлар учраб туради. Меҳнат қонуниятига асосан бундай жойларда ишловчилар учун устама ҳақ тўланади ёки иш соати қисқартирилади. Иш соатининг қисқартирилиши натижасида ишчи зарарли моддалар бўлган зонада камроқ бўлади ва бу билан у камроқ заҳарланади.

Зарарли моддалар ажралиши мумкин жойларда ишловчи иш кунларида 0,5 литр миқдорда сут ёки шунга яраша бошқа эҳтиёт чора сифатида маҳсулотларни оладилар. Сут олиш зарур бўлган касбларни ФЗКУ билан келишилган ҳолда корхонанинг раҳбар ходимлари белгилайди. Бунга Ўзбекистон соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан ишлаб чиқарилган илмий хулосалар асос қилиб олинishi керак.

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодекси мазмунида таълим муассасалари маъмурияти меҳнаткашларга ишлаб чиқариш билан боғланган ҳар қандай шикастланиш ёки зарарланишни, шунингдек моддий йўқотишни қоплаш мажбуриятини олади.

Хавфсиз ишлаш шароитини яратиш борасида йўл қўйилган ҳар қандай камчилик ёки хавфсиз ишлаш шароитини ташкил қилмаслик натижасида ишчининг бахциз ходисага учраши таълим муассасасининг ёки раҳбар ходимларнинг айби ҳисобланади. Моддий йўқотишни қоплаш миқдори ва тартиби махсус қоидалар асосида олиб борилади.

Юқорида биз меҳнат қонуни, кодекси ва айрим меъёрий ҳужжатлардан қонун, қоида ва кўрсатмалардан айримларини кўриб чиқдик. Шулардан хулоса

қилиб айтишимиз мумкинки, Ўзбекистонда фуқароларнинг ҳаёт фаолияти етарли қонун ва қоидалар билан кафолатланган.

Ҳаёт фаолияти хавфсизлигида меҳнат муҳофазаси, қонунда кўрсатилганидек:

Самарқанд иқтисодиёт коллежида меҳнат муҳофазаси иш жараёнида инсоннинг меҳнат қобилиятини, соғлиги ва хавфсизлигини таъминлаш учун йўналтирилган қонунлар мажмуаси, социал-иқтисодий, ташкилий, техник, гигиеник, профилактик тадбирларни ўз ичига қамраб олар экан, демак барча жабҳаларда фуқароларнинг меҳнат қилиш шароити талаб даражасида яратилиши лозим.

Таълим муассасаларда ўқитувчи ва ўқувчилар ишининг хавфсизлик даражаси, шунингдек, хизмат малакаси ишчининг стажи, лавозимидан қатъий назар ишга қабул қилинганда белгиланган муддатларда техника хавфсизлиги бўйича йўриқномалар билан танишиб чиқишлари зарур ва шарт. Йўриқлантирув 2 та: Биринчи кириш ва иккинчи иш жойидаги турлардан ташкил топади.

Кириш йўриқлантируви техника хавфсизлиги, ёнғин хавфсизлиги ва тиббиёт хизмат ходимлари томонидан ўтказилади. Унда янги ишга кираётган ишчини мазкур корxonанинг ички тартиб-қоидалари, шу жараённинг ўзига хос зарарли хусусиятлари, техника хавфсизлиги меъёрларини бажариш мажбурияти, шахсий ҳимоя воситаларидан фойдаланиш ва бахциз ҳодиса рўй берганда биринчи ёрдам кўрсатиш усуллари билан таништирилади. Буларнинг барчаси Самарқанд иқтисодиёт коллежида жорий қилинган бўлиб, ҳудудий ёнғин хавфсизлиги маъсул ходимлари томонидан истиқболли режалар ва харета ишлаб чиқилган ҳамда Самарқанд иқтисодиёт коллежида тадбирлар режалаштирилга тарзда амалга оширилиб келинмоқда.

Самарқанд иқтисодиёт коллежида меҳнатни муҳофаза қилиш масалалари бўйича ўқитиш ва ташвеқот ҳамда тарғибот қилиш мақсадида техника хавфсизлигига оид махсус хоналарбарпо этилган. У хоналарда техника хавфсизлигига доир қўлланмалар, махсус адабиётлар, замонавий шахсий

ҳимояланиш воситалари бўлиши зарурлиги ҳисобга олинган. Бундай махсус ўқув хоналари умумий йўриқлантирув ўтказишда фойдаланилади.

Таълим муассасаларида кадирлар ишлаб чиқаришда ўқитувчиларга соғлом ва хавфсиз меҳнат қилиш шароитини яратишда, меҳнат қонуни, кодекси, низомидан бошқа меҳнат хавфсизлиги стандартлар тизими катта ўрин тўтади. Улардаги қўйилган вазифани бажаришда ва нормадаги шароитни таъминлашда меҳнат муҳофазасини бошқариш тизими – системаси (ММБТ) инобатга олинади. ММБТ фаолиятига меҳнатни муҳофаза қилиш борасидаги ишларни режалаштириш, амалга ошириш, баҳолаш, ишларни барқарорлаштириши киради. Шунингдек, меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича ташвиқот олиб бориш, хавфсизлик талабига биноан ўқитиш, ишлаб чиқариш унумдорлигини ошириш, ускуналар, жараёнлар, бино ва қурилмалар хавфсизлигини таъминлаш, санитария –гигиеник меҳнат шароитини яхшилаш, ишчиларни шахсий муҳофаза воситалари ва меҳнатни нормадаги режими, дам олиш билан таъминлаш, санитария-маиший хизмат, мутахассисларни касби бўйича танлаш каби вазифалар тизимнинг таркиби ҳисобланади.

Таълим муассасасида ҳар бир раҳбар ва ходимнинг Ўзбекистон Республикаси «Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Қонунига амал қилиш, ишлаб чиқариш хавфсизлиги масалаларини иш фаолиятида тўғри ҳал этиши, унинг шу соҳадаги билим ва малакасига боғлиқ. Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги билан бир қаторда унинг таркибий қисми бўлган меҳнатни техника хавфсизлиги ҳамда ёнғиннинг олдини олиш масалалари ҳозирги вақтда энг долзарб масалалардан ҳисобланади.

Бу борада, ялпи сафарбарлик билан Самарқанд иқтисодиёт коллежида меҳнат хавфсизлигига доир барча қарор ва ҳужжатларни таҳлил қилиш, келгусида меҳнат хавфсизлиги даражасини кўтариш, иш юритишда техника хавфсизлиги машғулотларини ўтказиш, меҳнат муҳофазаси ишларини ташкил этиш, таълим муассасаси ўқитувчи-талабалари, ўқитувчи ва ишчилари ўртасида шикастланишнинг олдини олиш ҳамда давлат стандарти масалалари талабларига риоя этиш мақсадида «Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида»

Қонуннинг қабул қилинганлиги мақсадга мувофиқ бўлиб, бу соҳадаги барча чора-тадбирлар айнан қонун асосида талаб этилади.

Агар биз «Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Қонунни мазмун жиҳатидан кўриб чиқсак, унда унинг ўз таркибида жамоа шартномаси, меҳнат интизоми, аёллар ва болалар меҳнати, ижтимоий ҳимоя ҳамда бошқа масалаларни мужассамлаштирилганлигининг гувоҳи бўламиз.

«Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Қонун асосида ишлаб чиқаришдаги инсон соғлиги учун зарарли бўлган омилларни бартараф қилиш, бахқиз ҳодисаларнинг олдини олиш ва иш жойларининг санитария – гигиеник жиҳатдан қониқарли ҳолатда бўлиши учун барча зарур чора – тадбирларни кўриш масъулияти маъмурият зиммасига юклатилганлиги кўрсатиб ўтилган. Касбий зарарликлар мавжуд бўлган ҳудудларда меҳнат қиладиган ишчилар учун қисқартилган иш куни, қўшимча дам олиш кунлари жорий этилиши, зарарли иш жойларида ишлаганларга, яъни жуда иссиқ ҳароратли, совуқ, зах ва соғлиқ учун зарарли шароитда меҳнат қиладиганлар учун махсус устама ҳақ ҳамда ҳимоя кийимлари берилиши кўзда тутилади. Касбий касалликларнинг олдини олиш, ишчиларнинг соғлигини мустаҳкамлаш мақсадида уларни ўрнатилган тартиби жорий этилган.

Ўта хавfli ишларда ишлайдиган ишчилар хавфсиз ишлаш усуллари бўйича махсус ўқитилади. Буларга босим остида ишлайдиган идиш ва аппаратлар, газда ишлайдиган машина ва аппаратлар, компрессорлар, электр ускуналарда ишлайдиган лифтлар, электр транспорти ҳайдовчилари, газ ҳамда электр пайвандчилар ва шунга ўхшаш касбларда ишлайдиган ишчилар киради. Бундай ишларга ишчиларни қўйишдан олдин уларнинг билими синаб кўрилади ва уларга «наряд рухсат» берилади. Унда ишни бошлаш ва тугатиш вақти, ишни бошлашдан олдин тайёргарлик кўриш тадбирлари ёзиб қўйилган бўлади.

Наряд рухсатлар бош муҳандис, бош механик, бош энергетиклар томонидан берилади. Улар хавфсизлик техникаси бўйича аттестациядан ўтган бўлиб, хавfli ишлар бўйича жавобгар ҳисобланадилар ва корхона директори томонидан тайинланади.

Меҳнатни муҳофаза қилиш талабларини ташвиқот қилиш, амалга ошириш, режалаштириш учун ҳужжатлар тайёрлашда 1974 йил 1 июлдан амалда бўлган меҳнат хавфсизлиги стандартлар системаси (МХСС) дан фойдаланилади.

МХСС беш турга бўлинган, масалан:

1) Ташкилий – услубий стандартлар – ГОСТ 0.001-82, ГОСТ 12.0.002-74, ГОСТ 12.0003 -74, ГОСТ 12.004-79.

2) Ишлаб чиқаришдаги зарарли, хавфли бирликларга талаб ва нормалари стандартлари – ГОСТ 12.0.003-74

3) Ишлаб чиқариш ускуналарига хавфсизлик талаблари стандартлари – ГОСТ 12.2.003-74

4) Ишлаб чиқариш жараёнлари хавфсизлиги талаблари стандартлари – ГОСТ 12.3.003 -74.

5) Ишчиларнинг химоя воситаларига бўлган талабалари 1973 йилдан эътиборан 300 дан зиёд стандартлар тасдиқланиб, ишлаб чиқаришга жорий этилди.

Ҳозирги замон фан-техника тараққиёти, ишлаб чиқаришга янгидан-янги технология ва машина-ускуналарнинг жорий этилиши ишлаб чиқаришда ишлаётган ҳар бир ходимдан юқори малакани эгаллашни, техника қонунларини яхши тушунишни ва унга амал қилишни талаб қилмоқда. Ҳозирги вақтда ишчилар хавфсизлигини таъминлаш мақсадида кўплаб қоида, норма, инструксиялар ишлаб чиқилган бўлишига қарамай, саноат корхоналарида бахциз ходисаларнинг бутунлай йўқолиб кетишини таъминлайдиган ва тартибга соладиган шароит мавжуд эмас. Корхоналарнинг хилма-хиллигини ҳисобга олиб ўзи учун мос келадиган меҳнатни муҳофаза қилиш ва меҳнат хавфсизлигини таъминлашга қаратилган инструксиялар тизими ГОСТ 12.0.004-79 (МХСС) ташкил қилинган.

Бу тизимлар таълим муассасаларини педагог ва ишчиларнинг хавфсизлигини таъминловчи иш ускуналарини ўргатиш билан ишчининг меҳнат хавфсизлигини сақлаш чора-тадбирларини ҳам ўз ичига олади.

Меҳнат хавфсизлиги тадбирларини яратиш ва уларнинг ижтимоий иқтисодий самарадорлиги муҳим ҳисобланади.

Касаба уюшмаси низомига асосан корхона касаба уюшма қўмитаси воситачилигида ҳар йили маъмурият билан ишчи – хизматчилар ўртасида ўзаро меҳнат муносабатлари тўғрисида жамоа битими тузилади. Бу битимда ўқитувчи ва хизматчиларнинг меҳнат қилиши, маданий ва маиший дам олиш тадбирлари ҳақида келишиб олинади.

Тузиладиган битимда меҳнатни муҳофаза қилиш чора – тадбирлари, меҳнат шароитини яхшилаш масалалари ҳам эътиборга олинади ва бу масалалар маълум тартибга келтирилиб, меҳнатни муҳофаза қилишнинг номенклатура чора – тадбирлари сифатида битимга қўшиб қўйилади.

Касб-ҳунар коллежларида номенклатура чора – тадбирлари режасини касаба уюшма қўмиталари билан келишилган ҳолда корхона маъмурияти тузади. Унда ушбу корхонада ҳозирги меҳнат шароити, касб касалликлари ва sanoat корхонасида инсон организмига таъсир қилувчи зарарли омилларнинг mavjudлиги асос қилиб олинади. Бу режа касаба уюшмаси билан келишилгандан кейин ишчиларнинг умумий мажлисида муҳокама қилинади.

ХУЛОСА

Битирув малакавий ишни хулоса қисмида шуни такидлаш “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитиш методикаси” мавзусини белгиланган тартибда ёритиб беришга мувофиқ бўлинди. Битирув малакавий ишни барча режалари назарий ва амалий томонлари янги педагогик технологияларнинг замонавий усул ва воситалари ёрдамида баён қилиниб борилди. Самарқанд иқтисодиёт коллежи 2-3 босқич талабаларига битирув малакавий ишни мавзуси дарс жараёнига технологик хариталар асосида жорий қилинди ва Битирув малакавий ишни учинчи боб “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитиш методикаси деб аталган бўлиб унинг моҳияти тўлиқ ёритиб берилди. Бундан ташқари талабаларда мулкни давлат тасарруфидан чиқариш масалаларига доир кўргазмали қуроллар ва уларни назарий таркибий жихатлари ҳам тушинтирилиб борилди.

Юқорида билдирилган фикр-мулоҳазаларни таҳлил қилар эканмиз бизнинг битирув малакавий ишимизда баён қилинган масалалар натижасида шундай хулосаларга келиш мумкин:

1. Таълим жараёни самарадорлигини ошириш, таълим олувчиларнинг мустақкам назарий билим, фаолият, кўникма ва малакаларини шакллантириш, уларни касбий маҳоратга айланишини таъминлаш мақсадида ўқитиш жараёнида янги педагогик технологиядан фойдаланиш давр тақозоси ҳамда ижтимоий зарурият сифатида кун тартибига қўйилмоқда.

2. Таълим жараёнига янги педагогик технологияни тадбиқ этиш кадрлар тайёрлашга йўналтирилган умумий жараён мазмунининг сифат жихатдан ўзгаришини таъминлайди.

3. Янги педагогик технология назарияси ғояларидан фойдаланиш асосида ташкил этилган таълим жараёни баркамол шахс ва малакали мутахассисни тарбиялаш борасидаги ижтимоий буюртманинг бажарилиш ҳолатининг сифат кўрсаткичига эга бўлишига олиб келади.

4. Коллеж миқёсида баркамол шахс ва малакали мутахассисларнинг ижтимоий ишлаб чиқариш жараёнидаги фаолиятлари ҳамда уларнинг самараси ижтимоий тараққиётнинг тезлашувига олиб келади.

5. Самарқанд Иқтисодиёт коллежи амалиётида “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитиш методикаси” мавзусини ўрганишда янги педагогик технологияларнинг имкониятларидан етарли даражада фойдаланилмаяпти. Коллежда ушбу мавзу бўйича ўтилатган дарснинг тахлили шуни кўрсатдики дарс анъанавий усул асосида ўтилади ва бу ҳолат ушбу мураккаб мавзунини ўзлаштиришда ўзига хос қийинчиликлар туғдиради.

6. “Ялпи миллий маҳсулот” мавзусини ўқитиш методикаси” мавзусини ўргатишда “синквейн” “тоифалаш” айниқса “кластер” каби усуллардан фойдаланиш яхши самара беради. Шу сабабли келажакда ушбу мавзунини ўргатиш жараёнида ушбу усулларни кенг қўллаш мақсадга мувофиқдир.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда мамлакатимизда иқтисодиёт соҳасида таълим хизматларини янги инновацион ғоялар билан бойитиб бориш ва илғор педагогик технологияларни таълим соҳасига жорий қилинишини янада замонавий йўналишларидан фойдаланиш комил инсон негизини очиб берувчи масалалардан биридир.

Битирув малакавий ишнинг якуний хулоса қисмида шуни айтиш керакки, илғор янги педагогик технологиялар тарзида тизимли ёндошувлар асосида касб-ҳунар коллежлари ўқувчи-ёшларини ватанпарварлик, тежамкорлик, иқтисодий муносабатларда рақобатбардошлик, фидоий ва комил инсонлар даражасида ўз касбини ҳақиқий жонкуярлар қилиб тарбиялаш замон талабидир.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

I. Ўзбекистон Республикаси Қонунлари ва бошқа ҳуқуқий ҳужжатлар.

1.1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: «Ўзбекистон», 2011.

1.2. Ўзбекистон Республикасининг ”Таълим тўғрисида”ги қонуни. –Т. ”Ўзбекистон” 1997 йил 29 август.

1.3. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни. Олий таълим. Меъёрий ҳужжатлар тўплами. Т.: «Шарқ», 2001.

1.4. Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида»ги қонун. Олий таълим. Меъёрий ҳужжатлар тўплами.

II. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармон ва Қарорлари.

2.1. «Ахборот технологиялари соҳасида кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси Президенти Қарори. //Халқ сўзи газетаси, 2011, 3-июн.

2.2. “Малакали педагог кадрлар тайёрлаш ҳамда ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларини шундай кадрлар билан таъминлаш тизимини янада такомиллаштиришга оид чора-тадбирлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 28 майдаги ПҚ-1761-сон қарори. «Халқ сўзи» газетаси, 2012 йил 29 май, №56 (12622).

2.3. «Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Томонидан Қабул Қилинган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича ҳаракатлар Стратегияси» Тошкент ш., 2017 йил 7 февраль, ПФ-4947-сон.

2.4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йлдаги Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида ПҚ-2909 сонли қарори.

III. Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари.

3.1. Мирзиёев Ш.М. “Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз” - Т.: Ўзбекистон, 2017.

3.2. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. // Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016-йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси. - Зарафшон газетаси, 2017 йил 17 январ. 1-4 б.

3.3. Мамлакатимизни 2017 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2018 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси 2017 йил 22-декабрь.

IV. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Қарорлари.

4.1. «Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизими учун дарсликлар ва ўқув адабиётининг янги авлодини яратиш тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 16 августдаги 341-сонли Қарори.

4.2. «2010 йилгача бўлган даврда ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизими педагог ва муҳандис педагог кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш дастури» Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 4-октябрдаги 400-сонли Қарори.

V. Асосий адабиётлар.

5.1. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат, Т.: 2014.

5.2. Мавлонова А., Тўраева О., Холиқбердиев К. Педагогика Т.: «Ўқитувчи», 2014.

5.3. Подласий И.П., «Педагогика». Учебник. М.: Высшее образования. 2015.

5.4. Сайидмуродов Н. Янги педагогик технологиялар. Т.: «Молия», 2014.

5.5. Йўлдошев Ж, Хасанов С. Педагогик технологиялар. Ўқув қўлланма -Т.: “Иқтисод-молия”, 2015. -300 бет.

- 5.6. Омонов Х.Т., Хўжаев Н.Х., Мадярова С.А., Эшчонов Э.У. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. Дарслик.-Т.: Иқтисодиёт молия. 2015. 97-бет.
- 5.7. Ҳакимова М.Ф., Хужаев Н. Педагогик технологиялар. Ўқув қўлланма -Т.: “ФАН ВА ТЕХНОЛОГИЯ”, 2014. – 138 бет.
- 5.8. Назизхўжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. Дарслик. -Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси. 2014. -160 бет.
- 5.9. Асқарова.Ў. “Педагогика” - Тошкент : “Фан” 2008 йил 58 бет.
- 5.10.Азизходжаева Н.Н. Основные тенденции развития высшего педагогического образования в Узбекистане /Под ред. В.А.Сластенина. - Т.: Фан. 2013. –143 с.
- 5.11. А.Ўлмасов, А.Вахобов. Иқтисодиёт назарияси. Дарслик. – Т.:Иқтисод-Молия, 2014 й. 424 б.
- 5.12. Искандаров Э.А., Суёнов О.Ж. “Педагогик технологиялар” ўқув қўлланма Самарқанд 2012.
- 5.13. Суёнов О. Ж .”Янги педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат” ўқув услубий қўлланма, Самарқанд-2011.
- 5.14. Суёнов О. Ж. “Педагогик технологиялар” маърузалар курси Самарқанд-2010.
- 5.15..Асқарова.Ў. “Педагогика” - Тошкент : “Фан” 2014 йил 58 бет.
- 5.16..Азизхўжаева Н.Н. Основные тенденции развития высшего педагогического образования в Узбекистане /Под ред. В.А.Сластенина. - Т.: Фан. 2015 –143 с.
- 5.17..Букантов В.М. Педагогические таинстве дидактических игр. Учебно-методическое пособие. –М.: Московский психолого-социальный институт. Флинта. 2014. –152 с.
- 5.18..Т.Н.Балло. Нестандартное обучение.- М.: Педагогика, 2015 й. 94-б
- 5.19..Вульфсон Б.Л. Сравнительная педагогике история и современные проблемы. –М.: Изд-во УРАО, 2014 –232 с.
- 5.20. Искандаров. Э.А, Б.Годфри, П.Назаров “Узлуксиз таълим бўйича хориж тажрибаси” Самарқанд. 2004 йил.69 бет.

- 5.21. Йўлдошев Ж.”Замонавий педагогик технологияларни амалиётга жорий қилиш”-Т., 2008, 130б.
- 5.22. Қурбонов.Ж.М.”Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги” услубий кўрсатма. Самарқанд. 2014 йил.
- 5.23. М.Мухаммедов, Ю.П.Урунбаева “Кичик тадбиркорлик ва аҳоли бандлиги”., “Зарафшон” нашриёти Д.К.Самарқанд.,2014 йил. 199с
- 5.24. М.М.Мухаммедов, С.А.Исхакова ва Б.Б.Мардонов “Қишлоқларда аҳоли бандлиги: муаммолар ва ечимлар”,“Зарафшон” нашриёти Д.К.Самарқанд, 2014 йил.
- 5.25. М.М.Мухаммедов, Л.Н.Халикова, Н.А.Камилова, А.Қ.Тўхтамишев, Ш.У.Ташматов, Ф.Ф.Саломов, Й.М.Халиков ва Б.Б.Мардонов “Иқтисодиёт назарияси” КХКлар учун ўқув қўлланма, СамИСИ, 2017 йил

VI. Даврий нашрлар, статистик тўпламлар ва ҳисоботлар.

- 6.1. Иқтисодиёт ва таълим. Журнал. 2017 й.. 1-2 сонлар.
- 6.2. Халқ таълими. Журнал. 2016-2017 й. 1-2 сонлар.
- 6.3. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2016-2017 йилдаги маълумотлари.

VII Интернет сайтлари

1. www.google.uz
2. www.stat.uz
3. www.darslik.uz
4. www.uza.uz
5. www.lex.uz
6. www.pedagog.uz
7. www.nammpi.uz
8. www.ziyonet.uz
9. www.sies.uz

Таълим воситалари - ўқув материални кўргазмали тақдим этиш ва шу билан бирга ўқитиш самарадорлигини оширувчи ёрдамчи материаллар ҳисобланади.

Таълимнинг техник воситалари (ТТВ) - ўқув материални кўргазмали намоиш этишга, уни тизимли етказиб беришга ёрдам беради; талабаларга ўқув материални тушунишларига ва яхши эслаб қолишларига имкон беради.

Ёрдамчи таълим воситалари (ЁТВ) – графиклар, чизмалар, намуналар ва ҳ.к. бошқ.

Ўқув - услубий материаллар (ЎУМ) - ўқув материаллар, ўзлаштирилган ўқув материалларини мустаҳкамлаш учун машқлар. Булар талабаларнинг мустақил ишларини фаоллаштиришга ёрдам берадилар.

